

USTAŠKI LOGOR ĐURĐEVAC U VRIJEME LOGORNIKA ĐURE MATONIČKINA (1942. GODINE)

USTASHA CAMP ĐURĐEVAC DURING THE TIME OF THE CAMP COMMANDER ĐURO MATONIČKIN (1942)

Vladimir ŠADEK

Koprivničko-križevačka županija

Nemčićeva 5

48000 Koprivnica

vladimir.sadek@kckzz.hr

Primljeno / Received: 15. 1. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 929Matoničkin, Đ.

343.819.5(497.525.1Đurđevac)«1942»(091)

SAŽETAK

Ovaj rad na temelju dosad neobrađenog izvora daje pregled događanja na području Ustaškog logora Đurđevac tijekom 1942. i samog početka 1943. godine. Radi se o razdoblju kad je na čelu logora bio Đuro Matoničkin iz Virja, te nekoliko mjeseci uoči njegova dolaska na mjesto logornika. Zahvaljujući Đuri Matoničkinu je i sačuvana izvorna građa koja se koristi u ovom radu, budući da se radi o njegovoj ostavštini koju je sačuvao na tavanu. Ovu zbirku dokumenata više desetljeća nakon smrti Matoničkina pronašao je Miroslav Pisačić iz Virja, te se ona nalazi u njegovom vlasništvu. Zbirka čini jedinstvene dokumente Ustaškog logora Đurđevac koji nisu nigdje drugdje sačuvani, te se njihovom obradom nadopunjuju dosadašnja istraživanja o burnim vremenima Drugog svjetskog rata na području đurđevačke Podravine. U radu se, uz administrativno funkcioniranje rada logora, pojašnjavaju složeni odnosi unutar ustaške organizacije, pojedinosti o Pripremnoj bojni i događajima uslijed ratne opasnosti, promidžbeno-propagandna djelatnost vladajućih, organizacija žetve, represivno ponašanje ustaša, te proces ispitivanja porijekla imovine bogatijih pojedinaca.

Ključne riječi: Đuro Matoničkin, Ustaški logor Đurđevac, Podravina, ustaše, Pripremna bojna, 1942. godina

Keywords: Đuro Matoničkin, Ustasha camp Đurđevac, Podravina, Ustashes, Preparatory Battalion, 1942

UVOD

Istraživanjem dostupnih izvora i objavljenih publikacija došao sam do podataka temeljem kojih je 2017. objavljena knjiga Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.).¹ Knjiga je to u kojoj su obrađena zbivanja za dijelove Podravine koji su ulazili u područja tadašnjih administrativnih kotareva Koprivnica i Đurđevac. Naknadno sam na uvid dobio zbirku dokumentacije koja se odnosi na područje Đurđevca iz 1942. a koja nije javno dostupna (odnosno nije sačuvana). Radi se o dokumentaciji Ustaškog logora Đurđevac koju je Miroslav Pisačić iz Virja slučajno pronašao u susjednom tavanu, gdje ju je pospremio logornik iz 1942. godine Đuro Matoničkin.² Ova vrijedna skrivena zbirka čekala je tako na tavanu nekoliko desetljeća, te je izbjegla uništenje poput velikog broja službene dokumentacije ustaškog režima. Minimalno sačuvana arhivska građa NDH za podravske kotareve iz 1942. odnosi

¹ Vladimir ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), Koprivnica, 2017.

² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zbirka Đure Matoničkina, 1941. – 1943.

se naime na dokumentaciju kotarskih oblasti i velike župe. Jedinstvena arhivska zbirka Đure Matoničkina pruža dokumentaciju koja se ne može pronaći u niti jednom javnom arhivu, te samim time dočarava zbivanja u đurđevačkom kotaru s razine vladajućih ustaša. Zbirka je vrijedna i po tome što je za kotar Đurđevac ostalo vrlo malo sačuvanih izvornih dokumenata iz 1942. godine, te ova građa daje dodatan pogled na funkcioniranje đurđevačkog ustaškog logora u vrijeme kad mu je na čelu bio Đuro Matoničkin. Dokumenti sadržani u zbirci pružaju i novi pogled na kompleksne odnose među vodećim ustašama Đurđevca iz tog vremena.

Zbirka sadrži nekoliko stotina raznih dokumenata (oko 2-3 klasične arhivske kutije) raznih dopisa upućenih prema logoru, kao i dopise koje je logor slao na razne adrese, razne okružnice upućene iz stožera ili državne razine, upisne arke, listove i baze podataka pripremljene s đurđevačkog područja, različite potvrde i molbe, itd. Posebno je značajna dokumentacija koja se odnosi na funkcioniranje Pripremljene bojne i vojnička pitanja, funkcioniranje i problematiku rada samog logora, organizaciju žetve, promidžbeni rad, sukobe s partizanima, kao i pitanje porijekla imovine pojedinih osoba.

Nedostaje dokumentacija o progonima Židova i Roma, a zbirka sadrži tek nekoliko dokumenata o pitanjima židovske imovine.

U svojim dosadašnjim istraživanjima temeljem dostupne građe obradio sam politička zbivanja i društvene okolnosti na području središnje Podravine u vrijeme Drugog svjetskog rata (tako i tijekom 1942. godine), te opisao negativnosti ustaškog režima i ratnih posljedica, kao i kalvariju koju je stanovništvo podnijelo u tim teškim vremenima. U ovom radu ću stoga postojeća istraživanja nadopuniti saznanjima do kojih sam došao proučavanjem skrivene dokumentacije ustaškog logora Đurđevac iz 1942. koju je sačuvao Đuro Matoničkin, a koja je dio privatnog arhiva Miroslava Pisačića iz Virja.

O samom funkcioniranju Ustaškog logora Đurđevac tijekom 1942. dosad nema objavljenih radova, te stoga novopronađena dokumentacija pruža dodatna saznanja o funkcioniranju vladajućih struktura, kasnije poraženih u ratu.³

ADMINISTRATIVNO–POLITIČKI RAD USTAŠKOG LOGORA ĐURĐEVAC

Napetosti među ustašama u Đurđevcu i dolazak Matoničkina na čelo logora

Ustaška organizacija u Đurđevcu od samih početaka NDH nije bila jedinstvena i karakterizirali su je sukobi za prevlast. O tome svjedoči Mijo Bzik, podravski ustaša na poziciji poglavnog pobočnika, koji je u funkciji nadzornog povjerenika Glavnog ustaškog stana u lipnju 1941. posjetio Đurđevac. On je tada konstatirao da su se u Đurđevcu formirala dva suprotstavljena ustaška tabora. Prvom je na čelu bio stari HSP-ovac Adolf Slunjski koji je bio povezan s pronjemački orijentiranim Stjepanom Bućem, a drugi je predvodio tadašnji logornik Vladimir Sabolić. Iako je Sabolić ubrzo otišao na dužnost velikog župana u Brod na Savi, sukob nije prestao. Suprotstavljene strane je pokušao umiriti i stožernik Stjepan Pižeta koji je posjetio Đurđevac krajem listopada 1941.⁴

Slunjski je u veljači 1942. postao zastupnikom u Hrvatskom državnom saboru i time ojačao svoju poziciju. On je jednom prigodom informacije o događanjima na đurđevačkom području dao Ustaškoj nadzornoj službi (UNS), koja je pak u vezi toga tražila očitovanje đurđevačkog Ustaškog logora. Tadašnji logornik Ivan Posavec (Sabolićev nasljednik na toj poziciji) dostavio je 15. travnja 1942. UNS-u odgovor na informacije koje im je Slunjski dao.⁵ S obzirom na odgovore više je nego očita netrpeljivost ustaškog kotarskog vodstva i Slunjskog, te je Posavec dočekao priliku da Slunjskog što više ocрни. Dobrim dijelom je minorizirao važnost prijeratnog djelovanja Slunjskog i njegove uloge u ustaškoj

³ Pojam ustaški logor odnosi se u ovom slučaju na ustrojstvenu jedinicu ustaškog pokreta za razinu upravnog kotara. Tabori su bile ustrojstvene jedinice za razinu općina, a rojevi za sela, dok je stožer bila ustrojstvena jedinica za razinu velike župe. Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše i Nezavisna država hrvatska 1941. – 1945., Zagreb, 1977., str. 110-111.

⁴ ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu, str. 65-72.

⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor u Gjurgjevcu – Ustaška nadzorna služba, 15. travnja 1942., br. 23/42.

organizaciji. Posavec je negirao da je Slunjski 1930. bio zatvoren radi organiziranja Hrvatske nacionalne omladine, da je optužen prema Zakonu o zaštiti države te stavljen u kućni pritvor, te da je 1930. u Đurđevcu bilo demonstracija radi kojih bi Slunjski i njegovi suradnici bili proganjeni. Negirao je i sudjelovanje Slunjskog na (protudržavnim) demonstracijama u Miholjancu 1932., te naveo da su upravo on i Vladimir Sabolić bili prisutni tom događaju. Posavec za Slunjskog naglašava da nije bio nikakav vođa nacionalnog pokreta već da je na početku diktature »...zamuknuo pričao u četiri zida sa nekoliko najužih prijatelja, a bio je samo jedanput kažnjen radi svoje nesmotrenosti i davanja izjave pred osobom koja ga je kasne tužila oružnicima.«⁶ Isto se ističe da je Slunjski nakon diktature pristupio dr. Buću i da je i dalje bio njegov pristaša, te da nije htio pristupiti ustaškom pokretu kad ga je pozvao, a niti je položio ustašku prisegu.

Posavec je u ovom dopisu istaknuo i nedovoljnu skrb ustaških vlasti za zaslužne ustaše i političke žrtve režima u vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Posavec ističe da je Ustaški logor u Đurđevcu samoinicijativno obiteljima ovih žrtava podijelio novac prikupljen na priredbi ustaške omladine. I kod ove akcije je također minorizirao ulogu Adolfa Slunjskog. Naveo je pojedine obitelji žrtava ranijeg režima koje su imale pravo na pomoć (Ivan Domitrović, Jakob Suman, Marija Nadj, Rudolf Žagar), no logornik među njih ne ubraja Slunjskog. Za njega se ističe da je propao radi svoje nesposobnosti i nemarljivosti. Spominju se i drugi pojedinci iz Đurđevca koji su u vrijeme ranije države politički zatvarani, no ne ubraja ih se zato među stradalnike te je ocijenjeno da radi toga njihove obitelji nemaju pravo na naknadu, samim time i jer su materijalno bile dobro situirane. To su bili npr. Blaž Kopas, Franjo Vinkovac, Gjuro Vidaković, Valent Hodalić i Josip Topolčić.⁷

Moguće da je ovakav oštar napad na zastupnika Slunjskog također doprinio tome što je na čelo Ustaškog logora Đurđevac u svibnju 1942. umjesto Posavca postavljen Đuro Matoničkin.

Prema Elaboratu službe državne sigurnosti nakon rata o ustaškom aparatu na području Đurđevca, Đuro Matoničkin rođen je 1901. godine.⁸ Nikakvu zapaženu ulogu u politici nije obnašao do početka rata, a u Elaboratu se spominje da je prije imenovanja na poziciju logornika obavljao neku ustašku funkciju u Babincima u kotaru Bjelovar. Matoničkin je u kasnijoj fazi rata zarobljen od strane partizana te 1944. osuđen na smrt.

Zvonimir Despot u knjizi Vrijeme zločina navodi da su Pavelićevom odredbom 9. svibnja 1942. imenovani novi ustaški dužnosnici, među kojima i logornik Đuro Matoničkin, s pobočnicima Ivanom Posavcem i Ivanom Cvetovcem, za logor Đurđevac.⁹ Sam Matoničkin pak u pismu Ustaškom stožeru u Bjelovaru ističe da je za ustaškog logornika logora Đurđevac imenovan poglavnikovom odredbom br. 43112. od 2. svibnja 1942.¹⁰

Na dužnosti logornika Matoničkin je naslijedio Ivana Posavca koji je na toj poziciji bio od ljeta 1941. U Elaboratu SDS-a Posavca opisuju kao grubog nasilnika sklonog bezrazložnom maltretiranju građana, koji se isticao u nasilju, pljački i ubojstvima nad simpatizerima NOP-a, a što dočarava i nadimak »ćoravi bog« kojim je prozvan među građanima.¹¹ Matoničkin je kao pedantni birokrat bio potpuna suprotnost Posavcu, te je pokušao rad logora organizacijski unaprijediti, no na mjestu logornika se zadržao tek nekoliko mjeseci.

Kako je Matoničkin istovremeno bio i činovnik u kotarskoj oblasti u Đurđevcu smatrao je da ne može kvalitetno obavljati obje dužnosti, pa je tražio od Ustaškog stožera Bilogora u Bjelovaru da ga se zaposli u ustaškom pokretu. Matoničkin tako u dopisu Ustaškom stožeru ističe da kao logornik treba što češće ići među narod radi širenja »ustaške misli«, no kako je radio kao činovnik to nije mogao raditi.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ HDA, 01.1561 : Fond Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske 1945-1987. (SDS RSUP SRH), 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac

⁹ Zvonimir DESPOT, Vrijeme zločina, Zagreb : Slavonski Brod, 2007., str. 81.

¹⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Pismo Đure Matoničkina Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, br. 393/42.

¹¹ HDA, 01.1561 : SDS RSUP SRH, 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac

Pojašnjava kako su u logor dolazile stranke te su se rješavali razni spisi i trebalo mu je vremena za odrađivanje posla logornika, pa je i to po njemu bio dovoljan argument da ga se zaposli u ustaškom pokretu.¹²

Kroz nekoliko sačuvanih dokumenata može se vidjeti kako je Matoničkin tada razmišljao. Naravno, u kontekstu vremena u kojem je djelovao ideološki se uklapao u okvire ustaštva i nije dvojio u lojalnost Paveliću, no isto tako pomalo je naivno i idealistički gledao na stavove vladajućeg poretka kojem je pripadao. Matoničkin je sastavio napomenu, odnosno svojevrsni podsjetnik o tome što je dužnost svakog ustaše. U napomeni on poručuje kako ustaša treba biti uzoran Hrvat, dobar rodoljub, trijezan i svjestan svega što čini i daje za domovinu, te poslušan i spreman za dom i poglavnika. To je prema njemu posebno bitno zbog prilika koje su tada vladale i opasnosti koje su prijetile od strane partizana (koje on naziva odmetnicima).¹³

Stavovi logornika Matoničkina vidljivi su i u jednom pismu koje je u studenom 1942. uputio ustaškom taboru u Đurđevcu i tamošnjem zapovjedniku pripremljene bojne. Matoničkin je pismo sastavio ponukan promidžbenom radu protivnika režima NDH, jer »...Neprijateljska promičba na području Nezavisne Države Hrvatske poduzela je sve moguće, da hrvatsko seljačtvo i radništvo, kao i hrvatsko građanstvo obezvjeri i da mu opet narine ono pogubno mišljenje, kojima su nas opajali stari Beč, Pešta i Beograd t.j. da Hrvatska i hrvatski narod ne može za sebe obstajati, da Hrvatska država nemože živjeti jer nema dovoljno materijalnih bogatstava, a k tome da smo brojčano malen narod i da je najbolje da se prikrpimo s nekim i da u takovoj zajednici živimo.«¹⁴ One koji su tako funkcionirali bili su »strašni neprijatelji hrvatstva« s najpogubnijim mentalitetom. Zato je po njemu bilo potrebno da svi članovi ustaškog pokreta među narodom dokazuju da Hrvati imaju uvjete za napredak i razvoj budući da u svijetu ima teritorijalno manjih država koje su uredile svoju državnu zajednicu »...do zamjernih visina, a svojim uljudbenim i civilizatorskim stvaranjima prednjače i mnogim velikim narodima.«¹⁵,

Svaki ustaša je tako prilikom kontakta s ljudima trebao nastojati širiti ustašku misao i ophoditi se prijateljski prema svakome »nasmijana lica i vedra čela«, bez svađa, psovki, klevetanja i osvećivanja. Niti jedan ustaša, prema Matoničkinu, nije smio stavljati u prvi plan sebe i svoje zasluge, već je trebao djelovati tako da »...sakrije sebe i zatomi svoju taštinu, a otvori srce svoje svakojem bratu Hrvatu.«¹⁶

No govoreći o pravima Matoničkin govori isključivo o Hrvatima, ne spominje pripadnike drugih nacionalnosti. Ističe da svi Hrvati koji se nisu ogriješili o probitke hrvatskog naroda trebaju biti u istom položaju, a ne da se Hrvatima smatra samo nekoliko zaslužnih pojedinaca. To napominje sljedećim navodima: »Smatrati pak Hrvatima samo nekoliko pojedinaca, a ostali narod bilo iz kojeg razloga odbacivati, neoprostivi je grijeh i nemože dovesti nikada do onog cilja za kojim ide Ustaški pokret na čelu sa našim Poglavnikom... Državom treba smatrati cijeli narod, svakojeg Hrvata bio on iz kojeg zabitnog ili istaknutog sela, bio on prosjak, siromah ili dobar gospodar, tako shvaćajući, shvatiti ćemo što je država.«¹⁷

No ipak Matoničkin ne dovodi u pitanje položaj poglavnika Pavelića smatrajući da državom ima pravo upravljati samo jedan (odnosno on) a ostali trebaju izvršavati njegova naređenja, te svaki koji radi na svoju ruku ne obazirući se na poglavnikove zapovijedi svjesno je ili nesvjesno njegov protivnik i protivnik cjelovitosti hrvatskog naroda.¹⁸

¹² Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Pismo Đure Matoničkina Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, br. 393/42.

¹³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Napomena logornika Djuke Matoničkina

¹⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor u Gjurjevcu – Ustaškom taboru, Zapovjedniku U.P.B. Gjurjevca, 19. studenoga 1942., 401/42.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

Izazovi u radu Ustaškog logora Đurđevac

Đuro Matoničkin je na funkciji logornika, uz koordinaciju rada tabora kao nižih ustrojstvenih cjelina i provedbu raznih naređenja dobivanih od stožera, bio zatrpan rješavanjem brojnih zamolbi i izdavanjem kojekakvih uvjerenja. Viša ustrojstvena razina (stožer) trebala je osigurati sredstva za rad i potrošni materijal kako bi logori mogli funkcionirati. Dopisom od 23. studenoga 1942. je tako pojašnjeno da je Ustaški stožer Bilogora svakom logoru uputio po 3000 kuna i svakom taboru 1000 kuna za potrebe nabave uredskog materijala. Tabori i logori trebali su izdatke za ovu namjenu pravdati odgovarajućim računima. Logorski činovnici primali su plaću iz blagajne stožera.¹⁹

Uz to što je bio zaposlen u kotarskoj upravi, Matoničkin nije imao dovoljno vremena baviti se organizacijskim radom na terenu. A problemi s kojima se trebao suočavati nisu bili mali, naročito oni kadrovske prirode. Ustaški dužnosnici na području bjelovarskog stožera položili su 15. svibnja 1942. ustašku prisegu, no samo dva mjeseca kasnije u stožeru već nisu bili zadovoljni radom dijela imenovanih pojedinaca. U dopisu đurđevačkom logoru u srpnju 1942. Ustaški stožer u Bjelovaru iznio je kako mnogi dužnosnici ne shvaćaju povjerenu im ulogu, te da si neki ustaše zanemarili rad ustaškog pokreta. Stoga je bilo potrebno dostaviti podatke o dužnosnicima na službi. Tražili su se podaci o njihovom rođenju, opis političke prošlosti, društveno djelovanje, obiteljski i vjerski život, te ocjena dotadašnjeg rada kao ustaškog dužnosnika. Tražili su se i podaci o ugledu svakog pojedinca u društvu, te mišljenje naroda o njemu. Stožer je naznačio da će u nekim mjestima trebati raditi promjene pa je savjetovano da prilikom predlaganja novih kandidata za dužnosnike treba izbjegavati predlaganje glasni nametljivaca (vikača), one koji loše vode svoja gospodarstva i one sklone piću, nasilju i samovolji. Valjalo je paziti da prilikom predlaganja dužnosnika svatko treba dobiti dužnost koja mu stvarno odgovara. Dužnosti za koje su se tražili kandidati bile su logornik ili tabornik, te pobočnici za: upravu, pripremnu bojnu, gospodarstvo, nadzor, promidžbu, prosvjetu i uljudbu. U ovom dopisu kojeg potpisuje stožernik Pižeta ističe se da su prijedlozi za kandidate bili odgovornost logornika, pod prijetnjom kaznenog postupka. O prijedlozima se trebalo raspravljati na sastanku u stožeru 30. srpnja.²⁰

Već za 8. kolovoza najavljen je politički sastanak svih ustaških dužnosnika na području Velike župe na koji su imali doći svi logornici i tabornici, te po jedan njihov pobočnik. Bio je to sastanak na kojem su se očekivali predstavnici Glavnog ustaškog stana, ali i ministar postrojnik Ljudevit Šolc te izaslanik državnog izvještajnog i promidžbenog ureda. Tema ovog sastanka, koji je organiziran u Hrvatskom domu u Bjelovaru, bilo je upućivanje dužnosnika u rad ustaškog pokreta i Vlade.²¹

Sredinom 1942. kriza upravljanja pojavila se u općini Molve. Tamo je načelnik Mato Paša razriješen dužnosti pa je dužnost načelnika privremeno obnašao njegov zamjenik Josip Jaković. No Jaković ustašama iz nekog razloga nije odgovarao pa je kotarski predstojnik Mrkalj predložio da se što prije imenuje novi načelnik. Kao najpogodniji za tu poziciju istaknut je Marko Mičurin iz Molvi, koji je dužnost načelnika već obnašao prije 10. travnja 1942., kad je bio smijenjen kao i drugi načelnici u kotaru. Kotarski predstojnik dopisom je upitao ustaški logor u Đurđevcu da li se slaže s prijedlogom, kako bi se prijedlog uputio Velikoj župi.²² Logornik se nadovezao na pismo ističući činjenicu kako je Mičurin bio načelnik i prije uspostave NDH, te kako je prilikom obilaska tabora Molve doznao da je Mičurin imao podršku Molvaraca jer je »na neobjašnjiv način svrgnut s tog položaja« te je čestit Hrvat koji se »nije nikada ogriješio o probitke hrvatskog naroda«. ²³ Zato je Mičurin imao podršku Ustaškog logora da ga se imenuje načelnikom.

¹⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora« – Ustaškom logoru svima, Ustaškom taboru svima, 23. studenoga 1942., br. 4478/42.

²⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Bjelovar – Ustaški logor Gjurgjevac, 21. srpnja 1942.

²¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 3. kolovoza 1942., br. 3545/42.

²² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac, Molve obćina – imenovanje obćinskog načelnika, 30. lipnja 1942., br. 311/1942.

²³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Kotarskoj oblasti u Gjurgjevku, 7. srpnja 1942., br. 142/1942.

Za rješavanje raznih ekonomskih pitanja na području općina djelovali su gospodarski povjerenici. Prema podacima iz 1942. općinski gospodarski povjerenici u kotaru bili su: Mijo Kovačev – Kalinovac, Franjo Torbašinović – Kloštar Podravski, Luka Barberić – Šemovci, Josip Tometić – Pitomača, Mato Birovčec – Podravske Sesvete, Ivan Kolar – Molve, Đuro Mirović – Ferdinandovac i Andrija Babec – Virje.²⁴ Glavni seljački gospodarski povjerenik je odlukom od 28. kolovoza Gjuru Jančija imenovao za općinskog gospodarskog povjerenika za općinu Đurđevac.²⁵ Odlukom od 19. kolovoza dužnosti povjerenika u Pitomači razriješen je Josip Tometić i na njegovo mjesto postavljen je Mijo Milković.²⁶

Na terenu se krenulo i s organizacijom Hrvatskog radničkog saveza (HRS). Temeljem odluke Hrvatskog radničkog saveza od 5. rujna 1942. povjerenik HRS-a za Veliku župu Zagorje dobio je dužnost kontrole nad organizacijom saveza u velikoj župi »Bilogora«. Također je dobio pravo imenovanja dužnosnika za vođenje poslova HRS-a na razini kotareva.²⁷ Ustaški logor Đurđevac je radi toga od strane župskog povjereništva HRS-a u Varaždinu zamoljen da predloži predstavnike HRS-a za dužnosnike te organizacije na razini kotara. Uvjet je bio da predložene osobe budu članovi ustaškog pokreta. Kandidat za kotarskog povjerenika trebao je biti »...čiste prošlosti i član naslova i da je upućen u radnička pitanja.«²⁸ Tražilo se i 4-6 radnika za kotarsko vijeće. Sličan dopis HRS Velike župe Zagorje dostavio je i stožeru u Bjelovaru. Radi toga stožer je upoznao logornika da će povjerenik u Varaždinu u svom slobodnom vremenu, odnosno između svojih poslova u Velikoj župi Zagorje, nastojati sprovesti u život propisnik HRS-a, kako bi se imenovali mjesni, općinski i kotarski povjerenici HRS-a u Velikoj župi Bilogora.²⁹

Na području đurđevačkog kotara od jeseni 1941. bila je ustrojena i ustaška mladež. Iako je članstvo u organizaciji bilo obavezno za sve od 7. do 21. godine života, mnogi se nisu rado uključivali u njene aktivnosti. Logor ustaške mladeži iz Đurđevca tako je krajem studenog 1941. Kotarskoj oblasti prijavio petoricu mladića iz Virja koji se nisu upisali u ustašku mladež. Od Kotarske oblasti je zatraženo da se Ivan Ormanec, Mijo Antoljak, Ivan Šoš, Ivan Gjurišević i Ivan Levak radi toga pozovu na odgovornost i što strože kazne. Mladići su od strane Kotarske oblasti pozvani na saslušanje 23. ožujka 1942.³⁰ Navedenog datuma na saslušanju su se pojavili Ivan Ormanec, ratar iz Virja star 19 godina, Ivan Levak, ratar iz Virja star 17 godina, te Franjo Šoš poljodjelac iz Virja koji je zastupao svog sina Ivana starog 16 godina. Za Antoljaka i Gjuriševića nije evidentirano da su se pojavili na saslušanju. Ormanec je na saslušanju izjavio da je upisan u ustašku mladež, no da nije dolazio na sastanke zbog poslova na polju. Obećao je da će se ponovo upisati u ustašku mladež i da će biti aktivan, te da će kao dokaz za to u roku od deset dana donijeti potvrdu tabornika. S istom izjavom se usuglasio i Ivan Levak. Franjo Šoš je izjavio da je on sam član ustaškog pokreta i da je dozvolio sinu da se upiše u ustašku mladež, no nije mu dozvolio da ide na sastanke u večernjim satima jer su se mladi tada kretali po krčmama i pravili izgrede na ulici. Izjavio je da se slaže s time da mu se sin upiše u ustašku mladež ako se sastanci budu održavali danju.³¹

²⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatska seljačka gospodarska zajednica u Zegrebu, Spisak obćinskih – mjestnih gospodarskih povjerenika za kotar Đurđevac, br. 1102/42.

²⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatska seljačka gospodarska zajednica – Ustaškom logoru u Đurđevcu, Imenovanje obć. gosp. povjerenika, 26. rujna 1942., br. 2402/42.

²⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatska seljačka gospodarska zajednica – Hrvatskom ustaškom logoru za kotar Đurđevac, Pitomača - izmjena obćinskog gospodarskog povjerenika, 19. kolovoza 1942., br. 2241/42.

²⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Žubsko povjereništvo Hrvatskog radničkog saveza u Varaždinu – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 9. rujna 1942., br. 16/1942.

²⁸ Isto.

²⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logoru Gjurgjevac, 6. listopada 1942., br. 3964/42.

³⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Logor Ustaške mladeži Gjurgjevac – Mladića neupisanih u Ustašku mladež prijava, 27. studenoga 1941., br. 309/41.

³¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Logor Ustaške mladeži Gjurgjevac –Zapisnik sa saslušanja, 23. ožujka 1942.

U pojedinim općinama rad ustaške mladeži nastojao se ozbiljnije kadrovski organizirati. Tako je npr. u Podravskim Sesvetama za tabornika ustaške mladeži imenovan učitelj Ivan Maletić. Kad je rješenjem kotarske oblasti iz travnja 1942. Maletić bio raspoređen na zamjenu u školu u Križnici, ustaški tabor u Podravskim Sesvetama tražio je od Velike župe i Stožera da ga se ne premješta jer je bio potreban i kao učitelj i kao tabornik.³²

U Podravini se pokušavala ustrojiti i Ženska loza ustaškog pokreta, koja je formalno u koprivničkom kraju formirana u travnju 1942. U skladu s time Ustaški logor Đurđevac obaviješten je krajem srpnja 1942. o dolasku povjerenice Ženske loze ustaškog pokreta u Đurđevac. Logor je stoga trebao obavijestiti žene iz đurđevačke Podravine da se odazovu sastanku.³³

Administrativno-organizacijski poslovi

Ustaški logor izdao je u to vrijeme niz potvrda stanovnicima koje su im bile bitne kao npr. preporuke za eventualan prijam u službu, upis u vojnu i časničku školu ili učilište, poslovnu suradnju s vlastima, izdavanje dozvole za putovanje, upis u radničko udruženje, nabavu oružja ili za razne druge molbe prema vlastima. Potvrdoma je Ustaški logor garantirao da pojedinac ima dobro »moralno i političko« ponašanje, odnosno da nije imao stavove koji bi bili u suprotnosti s ideologijom vladajućih ustaša. Tako je npr. u kolovozu 1942. Gregur Marglin iz Mičetinca dobio potvrdu kako je dobrog moralnog i političkog ponašanja i da se nije ogriješio »o probitke hrvatskog naroda.«³⁴ Potvrda mu je trebala za zaposlenje na radnom mjestu kočijaša na državnom dobru u Gudovcu. Sličnu preporuku dobio je i Zdravko Rendulić, vlasnik slikokaza iz Virja, koji je bio i pripadnik ustaškog pokreta. Njemu je potvrda trebala kao prilog zamolbi prema Izvještajnom i promidžbenom uredu Vlade.³⁵ Uvjerenje o dobrom političkom i moralnom ponašanju tražila je u srpnju 1942. i bolnička pomoćnica Marija Đuka, koja je ranije bila zaposlena u bolnici u Sarajevu, kako bi se opet pokušala zaposliti u zdravstvu.³⁶

Od srpnja do prosinca 1942. potvrde su dobili i drugi stanovnici s područja Kotara Đurđevac ili pojedinci koji su na tom području boravili, kao npr.: učitelj pjevanja Josip Petričević, dočinnik kotarskog suda Josip Magdić, krojač Martin Kranjčev, učiteljica Marija Vukota, ratar Gjuro Kranjec, manipulativni vježbenik Vladimir Glad, željeznički radnik Andrija Vlašiček, dočinnik Mijo Manolić, privatni činovnik Antun Turk, učenik Ivan Vukres, Ivan Globan, Milan Devčić, Franjo Lovreković, Marko Mrazek, Jakob Vinković Karlo Igrić, Mijo Zubanović, Bolto Sržan, Bolto Mudrić, Ivan Marčen i Martin Golubić.³⁷ Logor je potvrdu za dobro vladanje, te političko uvjerenje u skladu s poretkom NDH, izdao članu Pripreme bojne u Đurđevcu Dragutinu Grganji, učeniku učiteljskog učilišta u Križevcima.³⁸

Zanimljivo, potvrde su izdavane i pripadnicima drugih vjeroispovijesti. Tako je npr. potvrdu u rujnu 1942. dobio općinski bilježnik Stojan Kalember, prekršten s pravoslavne vjeroispovijesti, kojem je potvrda trebala kao prilog zamolbi njegove kćerke za prijam u službu.³⁹ U kolovozu 1942. izdana je pak potvrda za propusnicu privatnom činovniku Vukašinu Radakoviću, za kojeg je navedeno da je nema smetnje za izdavanje propusnice no da se na njoj treba naznačiti vjeroispovijest i narodnost.⁴⁰

Bilo je i slučajeva kad su vlasti drugih krajeva tražile podatke o pojedincima s ovog područja, pa je tako 19. lipnja 1942. na traženje logora iz Klanjca izdana pozitivna ocjena za činovnika Dušana Bingu-

³² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor Podravske Sesvete – Velikoj župi Bilogora, Ustaškom stožeru Vel. župe Bilogora Bjelovar, 23. travnja 1942.

³³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ženska loza Hrvatskog ustaškog pokreta – Logor ustaša Đurđevac, Zagreb, 29. srpnja 1942. – Obavijest o sastanku

³⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjevac, Potvrda 18. kolovoza 1942., br. 239/42.

³⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjevac, Potvrda 12. kolovoza 1942., br. 223/42.

³⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logoru Gjurjevac – Đuka Marija, zaprimljeno 20. srpnja 1942.

³⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjevac, Potvrde, srpanj - prosinac 1942.

³⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjevac – potvrda, 7. kolovoza 1942.

³⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjevac, Potvrda 28. rujna 1942., br. 330/42.

⁴⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjevac, Potvrda, 19. kolovoza 1942., br. 241/42.

lu, a na traženje logora Varaždin i Stožera 11. Pješačke pukovnike u Sisku 1. srpnja je izdana pozitivna kvalifikacija za Marka Pongračića.⁴¹

Bilo je i lobiranja s više razine za zaposlenje podobnih. Tako je npr. u kolovozu 1942. iz Glavnog ustaškog stana Ustaškom logoru stigao dopis da se Đuru Horvata iz Đurđevca uputi kako se podnosi molba za namještenje i što sve uz molbu treba priložiti.⁴² Logornik Matoničkin upozorio je u odgovoru da se prilikom zapošljavanja treba biti pažljiv jer »Opaža se, da mnogi traže koje kakova privatna ili državna namještenja, a za ta nisu nimalo sposobni, te kad bi se na ista postavili, više bi mogli štetiti nego koristiti.«⁴³ Matoničkin je zato tražio da se Logor obavijesti prije nego dođe do zapošljavanja, jer se treba paziti kakvo se namještenje daje dotičnom Horvatu.

Tražila se i podrška za oproštenje od raznih kazni koje su pojedincima dosuđene. U kolovozu 1942. logornik je tako primio zamolbu izvjesnog Jakoba Raknića iz Ferdinandovca kojem je iz nepoznatog razloga dosuđena kazna od 320 kuna i četiri dana zatvora. Raknić je tražio da ga se oslobodi kazne jer je: »...Veliki borac Našega Preuzvišenog Poglavnika Dr. Ante Pavelića. Od 1925, godine kako stojim na političkom polju za N.D.H. Za političku borbu u Jugoslaviji dobio sam batine koje se nisu oprostile.«⁴⁴

Bilo je i primjera traženja potvrde za nošenje oružja. Tako npr. Franji Torbašinoviću iz Sedlarice nije izdana preporuka za nabavu oružja, jer »...je imenovani na vrlo lošem glasu zbog svoga ponašanja a i nacionalnom pogledu nije nikada bio na liniji hrvatstva.«⁴⁵

Ustaške lokalne vlasti povremeno su organizirale prikupljanje raznih potrepština za vojsku ili siromašne. Stožer u Bjelovaru je tako u ožujku 1942. poslao dopis đurđevačkom logoru u kojem se tražila pomoć u sakupljanju starih krpa, hlača, kaputa, košulja i drugog platna koje ljudi više nisu koristili. Staro platno trebalo se iskoristiti kako bi se došlo do što jeftinijeg materijala za odore ustaških dužnosnika i pripadnike pripremnih bojni.⁴⁶ Stanovništvo se odazvalo akciji skupljanja tekstila, o čemu svjedoče informacije koje je prilikom posjete Đurđevcu 24. srpnja iznio povjerenik za tekstil, koji je sakupljao staru odjeću.⁴⁷ Istaknuo je da se na području Velike župe nalazilo oko 150 metričkih centi sortiranih starih krpa, spakiranih na raznim mjestima još od zime. Povjerenik je od logorskih vlasti molio da se nešto poduzme kako bi se tekstil otpremio nekoj tekstilnoj tvornici. Logornik je slijedom toga tražio upute Ustaškog stožera što da poduzme u vezi toga.⁴⁸ U proljeće 1942. organiziralo se i prikupljanje prehrambenih namirnica. Tadašnji obnašatelj dužnosti logornika Posavec u svom izvješću ističe da su vođe HSS-a sabotirale sakupljanje masti za domobrane, iako su kod kuće obavili svinjokolju.⁴⁹

Kotarska oblast prosljedila je krajem lipnja 1942. općinskim poglavarstvima okružnicu Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu od 1. lipnja 1942. o uvođenju potrošačkih iskaznica za nabavu naftnih

⁴¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac, Potvrda 23. lipnja 1942., br. 140/1942. ; Mato Pongračić, podaci, 1. srpnja 1942.

⁴² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavni ustaški stan – Organizatori ured – Ustaškom logoru u Đurđevcu, 13. kolovoza 1942.

⁴³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Glavnom ustaškom stanu Organiz. uredu u Zagrebu, 21.8.1942.

⁴⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logorniku kotarske oblasti NDH u Gjurjjevku, 19. kolovoza 1942.

⁴⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac, Potvrda 14. travnja 1942., br. 34/42.

⁴⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Velike župe »Bilogora« u Bjelovaru, Ustaškom logoru Gjurjjevac, 5. ožujka 1942., br. 730/42.

⁴⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Ustaškom stožeru Bilogora žup. Zapovj. P.B., Starih krpa – odprema, 25. srpnja 1942., br. 192/42.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Ustaškom stožeru Velike župe Bilo-Gora u Bjelovaru, Izvještaj, 14. travnja 1942., 73/42.

derivata (mazivih ulja i masti).⁵⁰ Mjera se temeljila na naredbi o ograničenju prodaje proizvoda »zemnog ulja« iz prosinca 1941., te su potrošačke iskaznice za nabavu mazivih ulja i masti uvedene umjesto posebnih dozvola koje su se do tada koristile. Tako su vlasnici motornih vozila uz potrošačke iskaznice za nabavu benzinske smjese odnosno plinskog ulja trebali dobiti i spomenute iskaznice za maziva ulja i masti. Vlasnici čistiona, rafinerija, te trgovci trebali su krajem svakog tromjesečja podnijeti izvještaj kotarskim i redarstvenim vlastima o trgovini derivatima u skladu s naredbama o ograničenju prodaje naftnih derivata i plinskog ulja. Kotarske vlasti su temeljem ove okružnice upozorile vlasnike motornih vozila koji nemaju potrošačke iskaznice da ne smiju koristiti vozila u prometu jer će se prekršitelji najstrože kazniti.⁵¹

Tabori i logori su također upozoreni na problematiku oko nabave vina za potrebe zabava, budući da kupovalo vino za koje nije plaćena državna trošarina, radi čega je prosvjedovalo riznično upraviteljstvo s državne razine.⁵²

* * *

Matoničkin se kao logornik bavio i slučajevima Podravaca koji su se zbog raznih razloga našli zatočeni u logorima, pa se za pojedince i založio. Ovdje ću navesti neke od primjera u kojima se traži otpuštanje zatočenika iz logora.

Pod optužbom za suradnju s Franjom Kokorom, sekretarom Kotarskog komiteta KPH Đurđevac, zatočeni su bili Mijo Vrabc, Šimun Madjer i Tomo Šignjar. U rujnu 1942. logornik Matoničkin uputio je stožeru Velike župe Bilogora prijedlog za njihov otpust iz logora.⁵³ Uz obrazloženje zašto ih treba otpustiti, priložene su izjave Štefana Vrabeca (Mijinog oca), Sofije Madjer (Šimunove supruge) i Marije Šignjar (Tomine supruge), uredovne svjedodžbe općinskog poglavarstva u Šemovcima i potvrde o moralnom i političkom ponašanju spomenutih zatočenika. U đurđevačkom logoru smatrali su kako Vrabc, Madjer i Šignjar nisu bili krivi za suradnju s Kokorom (sastanke s njim, nošenje hrane i njegovo skrivanje), jer su već drugi dan nakon susreta (25. travnja) prijavili Kokorovu prisutnost općinskom poglavarstvu, koje je obavijest dalje prosljedilo oružničkoj postaji Virje. Kokor je 25. travnja održao sastanak i s nekim drugim osobama te mu se još uvijek moglo ući u trag, međutim oružnici su stigli prekasno. Prema informacijama koje je logor primio od mještana i lokalnih ustaša njih trojica se nisu previše isticali kao prijatelji partizana i drugih neprijatelja vladajućeg poretka, već su bili »...mirni i radini seljaci, a uzto dobri i borbeni Hrvati još za ranijih protu-hrvatskih režima.«⁵⁴ Logornik nadalje ističe da su nasjeli zbog straha od Kokorove osvete. Uz takvo razmišljanje njihovih sumješšana seljaka i pripadnika ustaškog pokreta, logornik je zato zamolio da se, radi smirivanja naroda i dokazivanja da se vodi računa o onima koji su možda stradali a da nisu bili krivi, predloži vlastima da se Vrabc, Madjer i Šignjar otpuste iz logora.⁵⁵

U Matoničkinov ured obratili su se i Lovro i Magda Kudumija iz Đurđevca koji su tražili da se njihov sin Mato pusti iz logora Stara Gradiška. Pojasnili su kako nije učinio ništa što bi se kosilo s interesima hrvatskog naroda i da mu u istrazi nije utvrđena krivica, te da je u logor upućen na prijedlog ranijeg logornika Ivana Posavca zbog osobne netrpeljivosti. Mato se u logoru nalazio već godinu dana pa su njegovi roditelji slali dopis, u kojem tumače kako su svi Hrvati »arijevci« već pušteni kući pa bi trebao biti pušten i on. Pojašnjavaju također kako su oni stari ljudi koji ne mogu samostalno raditi i privređivati, da je njihov sin jedini koji može obrađivati zemlju od koje žive, te su zato molili da se

⁵⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ministarstvo za obrt, veleobrt i trgovinu – Velikim župana – svima, Potrošačke iskaznice za nabavu mazivog ulja i masti, 1. lipnja 1942.

⁵¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac – Općinskom poglavarstvu 1-9, 30. lipnja 1942., br. 6885-1942.

⁵² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica Svim logorima svim taborima, 29. srpnja 1942., br. 3182/42.

⁵³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, Vrabc Mijo, Madjer Šimun i Šignjar Tomo zatočenici – prijedlog za otpust, 10. rujna 1942., br. 299/42.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

preporučio njegovo oslobađanje.⁵⁶ Kudumijini roditelji su više puta dolazili u prostore đurđevačkog logora kako bi se molba uputila, te su se na nju u slučaju potrebe bili spremni potpisati i brojni drugi mještani. Ustaški logor je upit vezan uz Matu Kudumiju u srpnju 1942. poslao u RAVSIGUR. Tražile su se upute kojoj ustanovi da se šalje molba, te da li da je šalje sam logor ili netko drugi.⁵⁷

PROMIDŽBA I POKUŠAJI POPULARIZACIJE NDH

Političko djelovanje ustaša među seljacima

Od samog stvaranja NDH ustaški čelnici nastojali su privući stanovništvo na svoju stranu. Takve aktivnosti na području Podravine, gdje je narod bio ponajviše vezan uz HSS, nisu bile previše uspješne dobrim dijelom zbog ustaških represivnih metoda, rasne politike i progona neistomišljenika. Kotarska organizacija HSS-a dala je u srpnju 1942. izjavu o pristupanju ustaškom pokretu, no ona ipak nije bila pravi dokaz masovne podrške seljaštva.⁵⁸

Ustaške vlasti nastavile su djelovanje među podravskim stanovništvom i u vrijeme kad je logornik bio Đuro Matonički. Sredinom srpnja 1942. u većim mjestima na području kotara Đurđevac ustaške vlasti su organizirale političke sastanke s ciljem upoznavanja stanovništva s aktualnom političkom i gospodarskom situacijom. Iako je u izvještaju kojim je Ustaški logor izvještavao višu razinu naznačeno da su sastanci bili uspješni, zapravo ih je većinom obilježila slaba posjećenost. Tome je pridonesla i činjenica što su sastanci organizirani u vrijeme najvećih žetvenih radova.⁵⁹ Raspored održavanja sastanaka prikazan je u tablici 1.

Tablica 1. Raspored održavanja političko-gospodarskih sastanaka vladajućih ustaša na području logora Đurđevac u srpnju 1942.⁶⁰

Mjesto	Termin	Broj sudionika (prema Izvještaju o održanim sastancima)
15. srpnja 1942. (srijeda)		
Čepelovec	9,00	30
Kalinovac	13,00	12
Ferdinandovac	16,00	40
Đurđevac	21,00	?
16. srpnja 1942. (četvrtak)		
Šemovci	9,00	»Velik broj ljudi«
Molve	13,00	80-100
Virje	21,00	»Lijep broj naroda«
17. srpnja 1942. (petak)		
Podravske Sesvete	9,00	40-50
Kloštar Podravski	21,00	60
18. srpnja 1942. (subota)		
Pitomača	13,00	30

⁵⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Magda Kudumija i Lovro Kudumija Đurđevac – Ustaškom logoru Gjurgjevac

⁵⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ravnateljstvo za javni red i sigurnost, Mato Kudumija, zatočenik br. 455.K. u sabirnom logoru Stara Gradiška, 20. srpnja 1942., br. 180/42.

⁵⁸ Više o tome: ŠADEK, Podravina, str. 176-179.

⁵⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Izvještaj o uspjehu političko-gospodarskih sastanaka na području logora gjurgjevačkog, 20. srpnja 1942., br. 181/42.

⁶⁰ Isto.

Govornici na sastancima bili su Logornik Matoničkin i doglavnik Miško Račan, raniji narodni zastupnik za kotar Đurđevac (izabran na izborima 1925.). Logornik je u Čepelovcu govorio o radu ustaškog pokreta i dužnosnika, a Račan o političkoj situaciji od 1918. te aktualnoj gospodarskoj situaciji, nakon čega su odgovarali na pitanja prisutnih. U Kalinovcu se skupilo svega 12 članova ustaškog pokreta, a u Ferdinandovac su došli pretežno članovi HSS-a kojima se Račanovo izlaganje (prema ocjeni u izvještaju sa sastanaka) svidjelo. U Đurđevcu sastanak nije bio previše uspješan te je govor održao jedino Račan, dok je logornik svoje izlaganje odgodio. Službeno očitovanje bilo je da se prije političkog skupa održao sastanak »radi uspostave učiteljske škole« te je radi kratkoće vremena samo Račan govorio. Sljedećeg jutra padala je kiša pa je na sastanak u Šemovcima došao toliki broj ljudi da nisu svi stali u školsku prostoriju već su neki stajali i vani pod prozorom. Na sljedećim sastancima tog dana spomenutim govornicima se pridružio saborski zastupnik, bivši HSS-ovac, Petar Mađerić koji je u svom govoru u Virju pozvao stanovništvo da se uključi u ustaški pokret. Dan kasnije se u Podravskim Sesvetama povela rasprava o potrebi utvrđivanje obale rijeke Drave, te se predlagalo da se za to iskoristi »...radnom snagom Bosanaca koji su došli u okolicu na prehranu.«⁶¹ Isto tako je ukazana potreba na gradnju kanala u poljima koja su stalno poplavljena, a radilo se o poplavljenih 300 rali zemlje. Račan je obećao da će nastojati potaknuti rješavanje ovih problema što prije. Ova problematika bila je tema sastanka i u Kloštru. Posljednji dan održan je sastanak u Pitomači, a i njegov termin je pomaknut na 13,00 sati radi željezničkih veza koje je Miško Račan koristio za povratak kući. To je isto tako utjecalo na odaziv, jer prvotno je sastanak bio zakazan za večernji termin (21,00 sati). Dio sudionika sastanka je protestirao radi izbora ranijih HSS-ovaca Luke Kovača i Tome Prepelca za povjerenike gospodarske zajednice, što je Račan umirio pozvavši sve da se uključe u ustaški pokret budući da će tada imati pravo prigovarati.⁶²

Tijekom svih održanih sastanaka bilo je pitanja, komentara ili protesta vezano uz cijene seljačkih proizvoda u usporedbi s tvorničkim proizvodima. Isto je bilo primjedbi na rad ustaša u pojedinim mjestima, budući da su odbacili HSS-ovce koji su »...u odsutnom času napustili Mačkovu politiku i odbacili oružje, te razoružavali srbsku soldatesku, da spasu hrvatsku...« jer im nisu povjerljivi.⁶³ Na sastancima je isto tako zaključeno da bi slična okupljanja trebalo organizirati češće.

Vlasti su stanovnike pokušavale pridobiti i prisjećanjem na seljačkog vođu Stjepana Radića, te obilježavanjem obljetnice njegove smrti. Ustaški stožer »Bilogora« uputio je tako početkom kolovoza 1942. svim taborima i logorima na području Velike župe okružnicu povodom obilježavanja 14. obljetnice Radićeve smrti. Pozivajući se na to kako je Radić život položio na oltar domovine, budući da je uvijek bio dosljedan u svojoj politici borbe za slobodu i nezavisnost hrvatskog naroda, stožer je odredio da 8. kolovoza svi logori i tabori u suradnji s mjesnim vlastima trebaju prirediti »...zadušnice u pokoj duše vodje i učitelja Stjepana Radića.«⁶⁴

Ustaška agitacija među podravskim seljaštvom nije bila naročito uspješna jer najugledniji HSS-ovi nisu podržali ustaški pokret. Tragična sudbina seljačkog književnika Mihovila Pavleka Miškine iz susjednog koprivničkog kotara, koji je ubijen u logorskom kompleksu Jasenovac, također je tome značajno pridonijela.⁶⁵

Promidžbeno-propagandni rad

Promidžbeni rad među stanovništvom imao je vrlo važnu ulogu u djelovanju vladajućih ustaša. Propagandnim radom nastojala se popularizirati ustaška ideologija i pridobiti podrška kod širih slojeva

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 3. kolovoza 1942., br. 3545/42.

⁶⁵ Više o ovome: Vladimir ŠADEK, Djelovanje i tragična sudbina Mihovila Pavleka Miškine u vrijeme Drugog svjetskog rata, Mihovil Pavlek Miškina : život i djelo : Zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka, Koprivnica, 2020., str. 155-173.

stanovništva, te se NDH pokušavao prikazati kao ravnopravan i važan čimbenik na strani osovinskog bloka koji pobjeđuje u ratu i uspostavlja novi svjetski poredak.

Kako bi se promidžbeno djelovanje pojačalo i na lokalnoj razini vlasti su nastojale za taj posao odrediti posebne pobočnike. Državni izvještajni i promidžbeni ured u Bjelovaru organizirao je zato 6., 7. i 8. rujna 1942. tečaj za logorne i taborne pobočnike za promidžbu. Tečaj je organiziran u Hercegovcu, a svim sudionicima bio je organiziran besplatan prijevoz vlakom, te smještaj i hrana. Tečaj je bio obavezan te se izostanak mogao opravdati samo u iznimnim slučajevima. Svaki sudionik trebao je sa sobom ponijeti pribor za čišćenje obuće i odjeće, kao i pokrivač i ponjavu, pa je smještaj vjerojatno bio organiziran u nekoj mjesnoj dvorani ili društvenom domu.⁶⁶ Međutim iz đurđevačkog kotara na tečaj nije otišao nitko. U dopisu Ustaškog logora Đurđevac višoj razini početkom rujna 1942. ističe se kako logor još uvijek u to vrijeme nije imao promidžbenog pobočnika.⁶⁷ U ovom dopisu, kojeg potpisuje Matoničkin, navodi se kako je za budućeg pobočnika predložen ravnatelj mjesne građanske škole prof. Ivo Kranjčev, koji bi za to mjesto bio »najpodesniji« jer se bavio i književnošću pa bi prema potrebi mogao držati i odgovarajuća predavanja o hrvatskoj knjizi. Matoničkin dalje tumači da je Kranjčev bio vrlo zauzet radom u školi pa nije mogao poći na promidžbeni tečaj, na koji je očito pozvan, pa ga Matoničkin u dopisu ispričava zbog toga i moli stožer da Kranjčevu pošalje pismene upute kada to bude trebalo.⁶⁸ No rad pobočnika za promidžbu u đurđevačkom kotaru ipak kasnije nije profunkcionirao.

Na području đurđevačke Podravine tijekom rata nisu izlazile niti jedne novine, tjednik ili časopis, pa stanovništvo nije imalo priliku čitati niti jedan lokalni tiskani medij iz kotara Đurđevac. Ustaški logor u kolovozu 1942. u dopisu promidžbenom uredu u Bjelovaru u vezi toga ističe sljedeće: »...do nedavno je u Virju izlazio tjednik »Podravec« kojeg je urednik bio Milko Tišljar vlasnik knjižare i tiskare u Virju.«⁶⁹ U dopisu se ističe da je navedeni tjednik obustavljen rješenjem Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovine radi štednje papira. Osim tiskare u Virju, Tišljar je imao podružnice svoje tiskare u Đurđevcu i Pitomači, a u Đurđevcu se nalazila i tiskara vlasnika Josipa Kovačića.⁷⁰

No na đurđevačko područje pristizao je velik broj ustaških promidžbenih materijala, te raznih novina i knjiga, na koje su primatelji ili bili pretplaćeni ili su pak besplatno slane s državne razine. Sam Logor Đurđevac bio je velik primatelj ustaških tiskovina s državne razine. U kotaru je bilo dosta pretplatnika na list *Ustaša*, no pretplata se nije redovito plaćala. Logor Đurđevac dugovao je u ožujku 1942. upravi lista *Ustaša* čak 6480 kuna, dok je 6200 kuna za dostavljene tiskovine bilo plaćeno.⁷¹ U rujnu 1942. logor je i knjižari »Velebit« dugovao 958 kuna za isporučene tiskovine od strane Glavnog ustaškog stana.⁷² Uprava lista *Ustaša* je od logora u travnju 1942. tražila da se preko tabora ubere novac i od drugih pretplatnika. Dug je tada iznosio 843 kune.⁷³ U svibnju 1942. dug za pretplatu na list *Ustaša* podmirili su Stjepan Dolenčić, Djuro Dolenčić, Lujo Harazin, Djuro Trbuljak, Ignac Švaco i Tomo Orešković. Dugovanje u iznosu između 8 i 40 kuna još su imali: Ivan Djurišević, Valent Šimunić, Robert Brenner, Rudolf Bajer, Ferdo Kovačić, Dragutin Židovec i Joža Kojnarek.⁷⁴

⁶⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Državni izvještajni i promidžbeni ured, Tečaj za pobočnike za promidžbu, 25. kolovoza 1942., br. 35/42.

⁶⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora«, Logorskog pobočnika za promidžbu polazak trodnev. tečaja, 4. rujna 1942., br. 288/42.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ispostavi Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda Bjelovar, 22. kolovoza 1942., br. 236/42.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Uprava lista »Ustaša« - Ustaški logor Gjurgjevac, 7. ožujka 1942.

⁷² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Velebit nakladna knjižara - Ustaški logor Đurđevac, 19. rujna 1942.

⁷³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Uprava lista »Ustaša« - Ustaški logor Gjurgjevac, 22. travnja 1942.

⁷⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Uprava lista »USTAŠA« Zagreb – Gospodin Stjepan Dolenčić Gjurgjevac, 12. svibnja 1942.

Iz Glavnog ustaškog stana u Đurđevac je dostavljena i određena količina lista *Ustaškinja*. Od logora se tražilo da se list podijeli poznatim osobama kako bi se pronašao što veći broj pretplatnika.⁷⁵ U lipnju 1942. je pak logornik tražio dostavu što većeg broja Ustaških godišnjaka »...jer se njih vrlo rado kupuje.«⁷⁶

Ispostava Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda u Bjelovaru izvijestila je u rujnu 1942. Ustaški logor u Đurđevcu da kreće s izdavanjem tjednika za Veliku župu Bilogoru. Zadatak tjednika, prema navodima izdavača, bilo je upoznavanje stanovništva s političkim, prosvjetnim i kulturnim zbivanjima na tom području. Logor je trebao organizirati suradnike lista *Bilogora* koji će slati priloge za objavu, te skupiti što više pretplatnika. Troškove za poštu i pisani materijal trebala je podmirivati uprava lista *Bilogora*.⁷⁷ Na list se pretplatilo vrlo mnogo Podravaca, no ni za ove novine pretplata nije plaćana redovito. Ispostava glavnog ravnateljstva za promidžbu iz Bjelovara je tako u studenom 1942. zamolila Ustaški logor da se tabor u Đurđevcu pozove na podmirivanje duga, kako se pitanje naplate ne bi pokrenulo sudskim putem. Dug je iznosio 2970 kuna, jer čak 990 komada novina nije bilo plaćeno.⁷⁸

I u studenom 1942. Ustaški stožer Bilogora dostavio je u Đurđevac promidžbene materijale te je tražio njegovo raspačavanje i dostavu obračuna. Stožer je naveo da se radi o sadržaju koji je vrlo važan i s kojim treba upoznati šire slojeve stanovništva. Radilo se o sljedećim knjigama: *Ustaške koračnice*, *Zborne recitacije*, *Govorim s Brunom*, *Pšenica*, *Dr. Ante Pavelić rješio je hrvatsko pitanje*, *Ustaška borba*, *Ustaška misao*, *Nippon*, *Hrv. junaci na istoku*, *Tajna družba*, *Hijerarhija*, *Boljševizam i židovstvo*, *Na polju slave i Poglavnikovih izriča*. Ukupna vrijednost dostavljenih knjiga bila je 1509 kuna, a uz njih je besplatno poslano 20 komada plakata *Odmetnici i domobran Ivo*.⁷⁹

U đurđevačkom kotaru je u prosincu 1942. bilo i 100 pretplatnika *Hrvatskog ustaškog godišnjaka*. Pretplatu su kotarske vlasti uputile nakladnoj knjižari »Velebit« u Zagrebu po Adolfu Slunjskom.⁸⁰

Preko logora je organizirano slanje agencijskih fotografija s terena, kojima su promovirani uspjesi Sila osovine na bojištima. Naravno uspjesi njemačkih snaga su prenaplaćavani, a stanovništvu najčešće nije prikazivani realni izvještaji s frontova. U prosincu 1942. đurđevački logor potvrđuje servisu »Europa Sonderdienst« da je primljene promidžbene materijale prosljedio svim taborima. Logornik je u dopisu »Europa Sonderdienstu« naveo da bi bilo dobro poslati što više slika s istočnog bojišta, te prikaz javnog života seljaka u SSSR-u. U dopisu je naznačeno da su stanovnici zainteresirani za fotografije s ratišta, da stanovnike interesiraju izložene fotografije s ratišta, da se oko njih ljudi okupljaju te ih promatraju i komentiraju. S obzirom da je prikazom loših životnih uvjeta sovjetskih seljaka rađena svojevrsna kampanja protiv komunizma, kao i prikazivanjem Sila osovine u pobjedničkom naletu, logornik je istaknuo da stanovnici slike s ratišta komentiraju kao značenje sigurne pobjede osovinskih snaga.⁸¹

Prema dopisu logornika ispostavi Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda u Bjelovaru Ustaški logor Đurđevac je za propagandno oglašavanje koristio dva izloga u najprometnijem dijelu Đurđevca.⁸² Jedan se nalazio u kući Roberta Brenera a drugi u kući trgovine Plazek&Balatinec, no taj izlog zbog

⁷⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavni ustaški stan, Uprava časopisa *Ustaškinja* – Ustaški logor Gjurjjevac, 1942.

⁷⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Glavnom ustaškom stanu, Opremni ured za promidžbu, 23. lipnja 1942.

⁷⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Izpostava Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda Bjelovar, Ustaški logor Đurđevac, 21. rujna 1942.

⁷⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavno ravnateljstvo za promidžbu, Izpostava: Bjelovar, Ustaški logor Gjurjjevac, 24. studenoga 1942.

⁷⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Bilogora - Ustaškom logoru Gjurjjevac, 10. studenoga 1942.

⁸⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac, Predpate za »Hrvatski Ustaški Godišnjak« – dostava, 13. prosinca 1942.

⁸¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Europa Sonderdienst Zagreb, 22. prosinca 1942., br. 428/42.

⁸² Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Ispostavi Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda Bjelovar, 28. rujna 1942., br. 320/42.

Tablica 2. Popis prostora u općinskim središtima kotaru Đurđevac za prikaz filmova i informiranje u kolovozu 1942.

Lokacija	Prostor	Koliko ljudi može primiti
Molve	Školska zgrada	Oko 200
Virje	Hrvatska seljačka zadruga	Oko 400
Đurđevac	»Slikokazna« dvorana	Oko 800
Šemovci	Školska soba	Oko 200
Kalinovac	Školska soba ili gostiona Švedek-Aurer	Oko 100-200
Ferdinandovac	Školska soba	Oko 200
Kloštar Podravski	Dvorana Šandl ili školska soba	Oko 200-300
Podravske Sesvete	Školska soba	Oko 200
Pitomača	Dvorana Štajskal ili školska soba	Oko 500, 200

pomanjkanja slika krajem rujna 1942. još nije bio postavljen. Iako je stanovništvo pratilo postavljeni izlog, postavljene slike su već bile zastarjele pa je logornik Matoničkin tražio da im se pošalje novi promidžbeni materijal. Ploče za zidne novine logor također nije imao pa je logornik najavio da će se otići po njih u promidžbeni ured u Bjelovar.⁸³

Postojala je namjera i da se stanovništvo neposredno izvještava o aktualnim događanjima, pa je zato promidžbeni ured u Bjelovaru u kolovozu 1942. tražio podatke o prigodnim prostorima u kojima bi se mogle održati usmeno informiranje ili prikaz kino filmova.⁸⁴ Ustaški logor u Đurđevcu nato je dao podatke o prostorijama koje su u pojedinim općinskim središtima bile prikladne za navedeno. Radilo se o sljedećim prostorijama, prikazanim u tablici 2.⁸⁵

Kako su ustaške vlasti nastojale informiranje stanovništva imati potpuno pod kontrolom, potencijalnu opasnost predstavljala je svaka vrsta informiranja koja bi dolazila iz nekih drugih izvora. Primjer su bile tiskovine koje su ilegalno raspačavane od strane komunista. Međutim, nastojalo se suzbiti i informiranje preko savezničkih radio postaja iz inozemstva. Vlasti su zato nastojale imati podatak o svim vlasnicima radijskih uređaja. Na traženje promidžbenog ureda u Bjelovaru, Ustaški logor u Đurđevcu je početkom rujna 1942. pribavio popis krugovala (radija) po taborima na svom području. Popis je prikazan u tablici 3.⁸⁶

Tablica 3. Popis vlasnika krugovala (radio uređaja) u kotaru Đurđevac 1942.

Redni broj	Ime i prezime vlasnika	Zanimanje	Prebivalište	Opaska (uređaj)
Ustaški logor Đurđevac ⁸⁷				
1.	Ustaški logor Đurđevac	-	Đurđevac	Orion (u lošem stanju) - četverocjevni sa zabilježenom snagom od 215 volti struje iz Braunovog paromlina. Krugovalnik i manji zvučnik

⁸³ Isto.

⁸⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Državni izvještajni i promičbeni ured kod predsjedništva Vlade ispostava Bjelovar, 24. kolovoza 1942., br. 28/42.

⁸⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ispostavi Državnog izvještajnog i promičbenog ureda Bjelovar, 29. kolovoza 1942., br. 270/42.

⁸⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Državni izvještajni i promičbeni ured kod predsjedništva Vlade ispostava Bjelovar, 1. rujna 1942., br. 39/42.

⁸⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Đurđevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, 4. rujna 1942., br. 284/42.

Redni broj	Ime i prezime vlasnika	Zanimanje	Prebivalište	Opaska (uređaj)
Ustaški tabor Podravske Sesvete ⁸⁸				
2.	Miško Kovačić	trgovac	P. Sesvete	
3.	Franjo Bregovec	učitelj	P. Sesvete	
4.	Stjepan Kovačić	posjednik	P. Sesvete	
5.	Josip Kovačić	općinski bilježnik	P. Sesvete	
6.	Petar Derežić	mesar	P. Sesvete	
7.	Mirko Levnjak	gostioničar	P. Sesvete	
8.	Mato Čoklo	ratar	P. Sesvete	
9.	Franjo Kovač	oružnički narednik	P. Sesvete	
10.	Martin Cugovčan	umirovljeni nadlugar	P. Sesvete	
11.	Ivan Fičko	posjednik	P. Sesvete	
12.	Franjo Fičko	posjednik	P. Sesvete	
13.	Franjo Kožar	posjednik	P. Sesvete	
14.	Ivan Palić	posjednik	P. Sesvete	
Ustaški tabor Ferdinandovac ⁸⁹				
15.	Gjuro Paunović	ratar	Lepa Greda	
16.	Šimun Verić	detektiv	Ferdinandovac	
17.	Nikola Kolar	crjepar	Lepa Greda	
18.	Franjo Adamić	općinski bilježnik	Ferdinandovac	
19.	Josip Cinderić	trgovac	Ferdinandovac	
20.	Ivan Podunajec	trgovac	Lepa Greda	
21.	Oružnička postaja	-	Ferdinandovac	
22.	Stjepan Paunović	trgovac	Ferdinandovac	
23.	Valent Fučijaš	trgovac	Ferdinandovac	
24.	Martin Jančijev	ustaški dužnosnik	Ferdinandovac	
25.	Andrija Fučijaš	gostioničar	Ferdinandovac	
Ustaški tabor Kalinovac ⁹⁰				
26.	Lovro Knezić	trgovac	Kalinovac	Horniphon
27.	Stjepan Sobota	trgovac	Kalinovac	Horniphon
28.	Martin Lončar	trgovac	Kalinovac	Nora
29.	Milan Nemet	poljodjelac	Kalinovac	Zerdch
30.	Martin Markov	krojač	Kalinovac	Philips
31.	Bela Palko	posjednik	Kalinovac	Philips
32.	Matija Pantelić	trgovac	Kalinovac	Philips
33.	Ustaški tabor	trgovac	Kalinovac	Eumig

⁸⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Podravske Sesvete, Krugovalnika popis, 4. listopada 1942., br. 188/1942.

⁸⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Ferdinandovac, Krugovalnika popis - dostava, 7. listopada 1942., br. 109/1942.

⁹⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Kalinovac, Krugovalnika popis, 3. listopada 1942., br. 109/1942.

Redni broj	Ime i prezime vlasnika	Zanimanje	Prebivalište	Opaska (uređaj)
Ustaški tabor Molve ⁹¹				
34.	Emil Spitzer	trgovac	Molve	Philips
35.	Božica Pintar	kućanica	Repaš	Radione
36.	Andro Mičurin	trgovac	Molve	Philips
37.	Matija Krznarić	poduzetnik	Molve	Siemens
38.	Mijo Dolenc	ratar	Repaš	Horniphon
39.	Pavao Žufika	trgovac	Repaš	Kapseh
40.	Stjepan Hontić	učitelj	Molve	Zerdch
41.	Martin Ivančan	trgovac	Repaš	Eumig
42.	Andro Mičurin	trgovac	Molve	Standarl
43.	Mato Kokša	limar	Molve	Amaterski - zapečaćen
44.	Josip Gjergj	trgovac	Repaš	Eumig
45.	Blaž Mihočka	ratar	Repaš	Telefunken

Logor u Pitomači nije mogao dostaviti podatke o radio aparatima budući da su im spisi bili spaljeni, pa je trebalo izići na teren i ponovo prikupiti informacije.⁹²

Poteškoće u organizaciji obljetnice osnivanja NDH 1942.

Ustaške vlasti nastojale su iskoristiti svaku mogućnost za popularizacijom NDH i ustaške doktrine među stanovništvom. Posebno se nastojala iskoristiti svaka prigoda u kojoj bi se stanovnici okupili u masovnijem broju. Takva prigoda bilo je i obilježavanje godišnjice osnutka NDH, pa su režimske strukture na vrijeme krenule s pripremom proslave. Ustaški stožer u Bjelovaru već je početkom ožujka 1942. uputio logor u Đurđevcu da krene s priprema za proslavu obilježavanja prve obljetnice osnutka NDH. Stožer u dopisu napominje da će uskoro doći 10. travanj, dan kad je proglašeno »...uskrснуće Nezavisne Države Hrvatske nakon 8 vjekova. Moramo ga proslaviti što bolje, što dostojnije. Moramo pokazati čitavom kulturnom svijetu kako je cijeli hrvatski narod sretan i zadovoljan što je dočekao taj čas...«⁹³ Ističe se da je dužnost svih tabora da taj dan prirede svečanost »...kojoj će se dostojno manifestirati hrvatska ideja i hrvatska nacionalnost«,⁹⁴ kao i da do tog vremena provedu reorganizaciju ustaškog pokreta na svom području. Na sam dan proslave svi pripadnici ustaškog pokreta bili su dužni doći na svečanost u organizaciji tabora, a ukoliko neki ustaša ne bi došao na proslavu to se shvaćalo kao prijestup za slabo shvaćanje ustaške ideje. Naročito se to odnosilo na pripadnike pripremljene bojne.⁹⁵

S državne razine je bilo određeno da se u prigodi proslave prve godišnjice NDH 10. travnja 1942. organizira dolazak seljaka u narodnim nošnjama na središnju proslavu u Zagreb. S kotarske razine je ta obavijest spuštana općinskim poglavarstvima.⁹⁶ Svaki sudionik proslave trebao je u narodnoj nošnji s propusnicom u Zagreb stići na dan proslave do 9 sati, a za prijevoz je imao pravo na 75% sufinanciranja putnih troškova za vlak. Kotarska oblast je već do 7. travnja trebala Velikoj župi dojaviti broj sudioni-

⁹¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Molve, Krugovalnika popis, 6. listopada 1942., br. 71/1942.

⁹² Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Pitomača – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu, 4. listopada 1942., br. 29/1942.

⁹³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Velike župe »Bilogora« u Bjelovaru, Ustaškom logoru Gjurgjevac, 5. ožujka 1942., br. 729/42.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac – Općinskom poglavarstvu 1-9, Seljaštva u narodnim nošnjama dolazak na proslavu u Zagreb, 3. travnja 1942., br. 149/1942.

ka.⁹⁷ Organizacijski ured Glavnog ustaškog stana u okružnici od 31. ožujka odredio je da svako izaslanstvo seljaka na proslavu treba pratiti jedan ustaša, te da svaki sudionik treba imati ispravu svog logora ili tabora.⁹⁸

Ustaški logor poslao je zamolbu župnom uredu u Đurđevcu da se i s razine crkve pokuša organizirati odlazak djevojaka i muškaraca u narodnim nošnjama na proslavu u Zagreb.⁹⁹ U dopisu koji potpisuje zamjenik logornika navodi se da bi bilo jako lijepo da se Đurđevac može pokazati i odati poštovanje »...prema P o g l a v n i k u i našoj katoličkoj Nezavisnoj državi Hrvatskoj, da neusprije neprijateljima naše Rimokatoličke vjere i hrvatskog naroda prikazivati nas kao komunistima.«¹⁰⁰

U Đurđevcu je proslava prve godišnjice NDH provedena, no organizatorima nije sve išlo po planu. Krivnja za to je jednim dijelom pala na svećenstvo, jer crkva se nije uključila na način kako su ustaše očekivali. Zamjenik logornika Ivan Posavec (koji je do imenovanja Matoničkina vodio logor) u izvješću Ustaškom stožeru Velike župe navodi da svećenstvo proslavu nije provelo na odgovarajući način nego je taj »najveći i najsvetiji dan obavilo šablonski.«¹⁰¹ Svetu misu je služio kateheta Majstorović kojem se zamjera da je govor na kraju mise »za našeg Antu« već ranije koristio kad je u tom kontekstu spominjao kralja Aleksandra, te što nije održao propovijed kojom bi uveličao dan, kako su to učinili »susjedni župnici.«¹⁰² Posavec također ističe da je župnik bio zamoljen da animira seljačku žensku mladež iz Đurđevca, koja se u značajnom broju okupljala oko crkve, kako bi pošla na proslavu u Zagreb. No župnik to nije učinio pa nitko iz Đurđevca proslavi u Zagrebu nije prisustvovao, za razliku kad npr. organizira hodočašće u Mariju Bistrici za koje okupi oko 400 osoba. Zamjenik logornika stoga zaključuje da je svećenstvo u Đurđevcu najveća zapreka što ženska seljačka mladež ne pristupa u ustaški pokret. Isto tako svećenicima se zamjera »nerazumljivo veliko prijateljstvo sa židovima«, koji skoro dnevno zajedno večeraju bilo u župnom dvoru ili kod Židova.¹⁰³

Proslavi godišnjice NDH prisustvovao je velik broj ljudi iz Đurđevca, no primijećeno je da nije bilo HSS-ovog vodstva.¹⁰⁴

PRIPREMNA BOJNA, VOJNA PITANJA I RAT

Funkcioniranje Ustaške pripreme bojne u đurđevačkom kraju

Ustaške pripreme bojne (ili ustaška priprema) imale su ulogu glavne rezerve iz koje su se trebali regrutirati vojnici za Ustašku vojnicu i Poglavnikov tjelesni zdrug. Pripreme bojne trebale su održavati red i mir te obavljati politički nadzor na terenu gdje su formirane.¹⁰⁵ Prema Davoru Marijanu pripreme bojne služile su za osposobljavanje starijih maloljetnika za službu u Ustaškoj vojnici ili domobranstvu.¹⁰⁶ Pod zapovjedništvo ustaške pripreme stavljeni su i oni koji su odslužili vojni rok te su zatražili otpust. Ustaška priprema ukinuta je početkom 1943.

U ustašku pripremu uključivali su se i učenici, no njima nije bilo dozvoljeno sudjelovati u postrojbama pripreme bojne u vrijeme nastave. Zapovjedništvo Ustaške mladeži u Zagrebu tako je sredinom 1942. upozorilo niže razine da niti jedan učenik ne može opravdati svoj izostanak s nastave radi aktiv-

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavni ustaški stan, Organizatorni ured, Okružnica br.7, 31. ožujka 1942., br. 2650/42.

⁹⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac, Župnom uredu u Gjurjjevcu, 4. travnja 1942., br. 69/1942.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Ustaškom stožeru Velike župe Bilo-Gora u Bjelovaru, Izvještaj, 14. travnja 1942., 73/42.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše, str. 119

¹⁰⁶ Davor MARIJAN, Između želje i stvarnosti: ustaša u bojnoj odori, ČSP, br. 2/2018., str. 340-341. (337-362).

nosti u Pripremnoj bojni. Dužnosnici ustaške mladeži su upozoreni da mogu stegovno odgovarati u slučaju nepridržavanja ovog naputka.¹⁰⁷

Jedinice Pripremne bojne na đurđevačkom području bile su početkom 1942. prilično slabo opremljene, čemu svjedoči dopis Ustaškog tabora u Kalinovcu u kojem se nabraja vojna oprema kojom je tabor raspolagao početkom ožujka 1942. Cijeli tabor imao je dvije vojničke puške za stražu, dvije kabanice, te tri ustaške kape, bluze i hlače. Odjeću su dužili Ivan Petrokov, Luka Janković i Rok Janković. Dio opreme su primili od Stožera.¹⁰⁸

Vlasti su s vremenom nastojale ovu situaciju popraviti na bolje. Općinsko poglavarstvo u Đurđevcu tražio je tako u kolovozu od tamošnjeg Ustaškog logora da mu se dostavi popis članova Pripremne bojne kojima je potrebna obuća kako bi se kod nadležnih vlasti zatražile doznake za obuću. I od strane stožera je zatraženo da se logoru naloži dostava podataka, jer vojnici ne mogu obavljati službu u lošoj obući. Poglavarstvo je nadalje planiralo doznake za članove zatražiti od zajednice za kožu u Zagrebu.¹⁰⁹ Bolja oprema tražila se i za pripadnike jedinica koje su slane na teren. Ustaški logor tražio je u rujnu 1942. od đurđevačkog poglavarstva da se članovima pripremne bojne koji obavljaju djelatnu dužnost na terenu osigura jaka terenska obuća (bakandže). Na popisu da trebaju obuću bili su: Ivan Cvetovec, Antun Posavec, Franjo Turković, Josip Jozek, Mato Štefanov, Petar Abranović, Gjuro Burulic, Martin Sokač, Stjepan Jendrašić, Bolto Fertalj, Mijo Fertalj, Ivan Turković i Josip Ščuka.¹¹⁰

Pojedini pripadnici Pripremne bojne često su si dozvoljavali raznorazne samovoljne represivne postupke koji su dodatno pridonosili tome što širi slojevi stanovništva nisu simpatizirali ustaške postrojbe. Toga su postali svjesni i ustaški čelnici, pa je Stožerno zapovjedništvo pripremnih bojni u lipnju 1942. izdalo okružnicu kako se pripadnicima pripreme zabranjuje poduzimanje »...bilo kakova uredovanja policijskog značaja, bez predhodnog odobrenja svog župskog zapovjedništva.«¹¹¹ Okružnica je izdana zbog raznih slučajeva nediscipline, pa se tako njome zabranjuje i »...pijančevanje, kartanje za novac, nemoralan život i kletva.«¹¹² Naznačeno je kako će se kažnjavati osobni obračuni sa stanovništvom, otimačina i prisvajanje imovine i represija prema stanovništvu bilo koje vjere. Zapovjednici su bili dužni paziti i na ponašanje njihovih podređenih prema domobranima, oružnicima, njemačkom i talijanskom vojskom, te organima vlasti, kako bi se izbjegli sukobi. Isto se tražila i disciplina u smislu poštivanja činova i uvođenje stege u ustaške jedinice. Ovdje se mislilo i na imidž, s obzirom da se u okružnici ističe da će se pristojnim ponašanjem pripadnika pripreme steći najbolje mišljenje o ustaškom pokretu te pobiti promidžba partizana o »nemogućem postupku ustaša«.¹¹³ Stožerno zapovjedništvo Pripremnih bojni u Bjelovaru je 22. srpnja 1942. upozorilo ustaške logore da se pripadnicima pripreme bojne najstrože zabranjuje poduzimanje bilo kakvih radnji »policijskog značaja« bez prethodnog odobrenja župskog zapovjedništva.¹¹⁴ Tjedan dana kasnije Ustaški logor u Đurđevcu spustio je tu okružnicu prema taborima na svom području.¹¹⁵

Mnogi su se u pripremu bojnu uključivali kako bi izbjegli odlazak na teren daleko od mjesta prebivališta, što je naročito bilo karakteristično za područje Podravine. Zapovjednik ustaške pripreme

¹⁰⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Župsko zapovjedništvo pripremnih bojna Velike župe Bilogora – Ustaškom logoru Đurđevac, Bjelovar, 11. kolovoza 1942.

¹⁰⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor u Kalinovcu – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu, 4. ožujka 1942.

¹⁰⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinsko poglavarstvo u Gjurgjevcu – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu, Ustaškom Stožeru u Bjelovaru, Ustaške bojne članovi opskrba obućom, 29. kolovoza 1942.

¹¹⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Općinskom poglavarstvu Gjurgjevac, Ustaške bojne članovi opskrba obućom, 11. rujna 1942.

¹¹¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Stožerno zapovjedništvo pripremnih bojni, Okružnica, 27. lipnja 1942., br. 8.

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškim taborima, 29. VII. 1942., br. 199/42.

¹¹⁵ Isto.

Vjekoslav Servatzy objavio je u studenom 1942. zapovijed u kojoj je naveo kako je ustaška priprema ustaško-vojna ustanova, a ne sklonište za izbjegavanje vršenja vojne dužnosti. Zato je istaknuo da će svaki ustaša koji se ne odazove pozivu na vojnu dužnost biti poslan na ustaški kazneni sud, a da će svaki onaj koji prekrši ustaške propise biti najstrože kažnjen. Za provedbu zapovijedi osobno su bili odgovorni zapovjednici, a od njih se tražilo vođenje registra ustaša pod oružjem i u pričuvi. Brojčano stanje se trebalo dva puta mjesečno dostavljati Zapovjedništvu ustaške pripreme (1. i 16. u mjesecu).¹¹⁶

U Zapovijedi od 24. studenoga 1942. ustanovljeno je sljedeće:¹¹⁷

- Da novačenja u ustašku pripremu nisu bila u skladu s ustaškim propisima jer je ustašama u mnogo slučajeva obećano da će svoju vojnu dužnost obavljati isključivo u mjestu prebivališta;
- Da je pretežni broj pripadnika stupio u Pripremu bojnu jedino zato da ne mora obavljati djelatnu vojnu dužnost, a ne radi privrženosti ustaškim načelima (»ustaških razloga«);
- Da se u ustaškoj pripremi nalaze mnogi pripadnici koji svojim »neustaškim« ponašanjem i sebičnim radom štete ustaškom pokretu.

Zapovjednicima pripremljenih jedinica je stoga izdana zapovijed da sve pripadnike koji se ponašaju na način kako je opisano otpuste iz Pripreme bojne.¹¹⁸ Popis otpuštenih trebalo je dostaviti domobranskim popunidbenim zapovjedništvima, uz obavijest zapovjedništvu s priloženom iskaznicama otpuštenih. Nakon što se obavi otpust kadrova koji po mišljenju zapovjedništva tamo nisu spadali, u Pripremu bojne moglo se uključiti jedino:

- Ustaše koji se odazivaju pozivu zapovjedništva na obavljanje ustaško-vojne dužnosti na području NDH;
- One koji u ustašku pripremu ulaze iz »ustaških razloga«, dakle kako bi oružjem čuvali vrijednosti ustaške borbe bez obzira gdje i kada obavljaju dužnost;
- One koji svojim ustaškim radom i ponašanjem i u građanskom životu koriste ustaškom pokretu;
- Prilikom prijema u pripremu bojnu trebalo se voditi računa i o fizičkom izgledu kandidata, te da osoba nama više od četvero djece i da nije hranitelj obitelji stariji od 45 godina.

Ustaški stožer u Bjelovaru naložio je đurđevačkom logoru u studenom 1942. da se prikupe podaci o oružju i opremi u taborima, te da se naznači da li je onaj koji posjeduje oružje pripadnik pripreme bojne. Tražilo se da se za svakog pripadnika Pripreme bojne dostave popunjeni upisni listovi u dva primjerka s dvije fotografije. Pripadnicima Pripreme bojne trebale su temeljem dostavljenih podataka od strane Stožernog zapovjedništva Pripremljenih bojna u Zagrebu biti izrađene iskaznice.¹¹⁹

Tablica 4. Broj ustaša i pripadnika Pripreme bojne po općinama u kotaru Đurđevac prema evidenciji Đure Matoničkina iz 1942.

Općina	Ustaše	Priprema bojna
Molve	78	22
Kloštar P.	154	43
Pitomača	248	147
Virje	347	24
Đurđevac	240	34
Šemovci	161	11
Kalinovac	66	15
P. Sesvete	38	17
Ferdinandovac	54	9
Ukupno	1386	322

¹¹⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaška vojnica Zapovjedništvo ustaške pripreme, Zapovijed br. 11, 24. studenoga 1942.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logoru u Đurđevcu – po nalogu Stožernika Stož. poboč. Za priprav. Bojne, 20. studenoga 1942.

Prema evidenciji logornika Gjure Matoničkina u kotaru Đurđevac u vrijeme njegovog obnašanja dužnosti logornika bilo je 1386 ustaša i 322 pripadnika pripremljene bojne. Ova evidencija po općinama prikazana je u tablici 4.¹²⁰

Problemi s odazivom Podravaca na stražu

Članovi Pripremljene bojne imali su dužnost davanja straže izvan područja njihovog prebivališta, pa su tako predstavnici pripreme s područja kotara Đurđevac tijekom 1942. išli na stražu u Ivanovo Selo kod Grubišnog Polja. Međutim, Podravci nisu rado odlazili na teren pa se u vezi davanja straže javio niz problema.

Prema dopisu stožernika Velike župe Bilogora Stjepana Pižeta iz srpnja 1942. svaki pripadnik ustaške pripremljene bojne koji se iz nekog razloga nije odazivao pozivu na vojnu dužnost riskirao je izbacivanje iz vojne službe i kaznu smrti od strane Ustaškog kaznenog i stegovnog suda u Zagrebu. Zapovjednici pripremljenih bojni bili su dužni na razinu stožera dostaviti podatke o prekršiteljima u formi zapisnika. Istaknuto je da se svaki član ustaškog pokreta koji se ne odazove pozivu svog pretpostavljenog treba zapisnički saslušati i predati stegovnom i kaznenom sudu Stožera na daljnji postupak.¹²¹ No ovo upozorenje, čini se, nije bilo ozbiljno shvaćeno.

Da podravski članovi pripremljene bojne nisu rado napuštali svoj kraj potvrđuje i pismo zapovjedništva u Ivanovom Selu koje traži od tabornika u Molvama da pošalje smjenu za svoje pripadnike Pripremljene bojne na terenu. Očito se smjena tražila već dulje vrijeme jer zapovjednik je zaprijetio da će to javiti stožeru, budući da je smatrao da neslanje ljudi od strane pojedinih tabora izgleda kao sabotaza. Zapovjednik je tražio da se njegovom zahtjevu udovolji jer ne može na položaju biti sam.¹²²

I sami ustaški čelnici po općinama bili su zbunjeni oko toga treba li upućivati ljude na teren ili priprema ima ulogu djelovati samo lokalno. Tabornik iz Ferdinandovca Josip Jendrijev je tako logorniku Matoničkinu poslao pitanje da li su članovi Pripremljene bojne, koji su ujedno i dužnosnici i pobočnici u taboru, dužni ići na teren. Isto tako je upozoravao da dvojica ustaša na položaju u Grubišnom Polju (Valent Šostar i Stjepan Vranić) traže smjenu jer su već duže vrijeme na terenu, pa su bili nezadovoljni. Zato je tražio uređivanje kako si se njih dvojica povukla s terena.¹²³

O kaosu kakav je vladao na terenu svjedoči dopis Ustaškog logora Đurđevac zapovjedništvu posade u Ivanovom Selu nakon prepiske koje je zapovjedništvo imalo s taborom u Molvama. Matoničkin napominje da je nakon svog imenovanja pozvao 16 pripadnika Pripremljene bojne da zamijene 14 svojih kolega na terenu. Od njih su se odazvala svega dvojica. Šestorica su se ispričala zbog zdravstvenog stanja i drugih razloga. Kako logornik nije mogao na terenu uputiti samo dva vojnika, pozvao je novih 22 od kojih su se odazvala samo petorica, dok ih se sedam zbog bolesti ispričalo. Nakon toga je sedam pripadnika Pripremljene bojne poslano na teren. Nekima od pozvanih stožer je bez znanja niže razine dopustio izostanak od djelatne službe. Neki pak nisu na teren krenuli kako je naređeno već dva do tri dana kasnije bez da su to javili logoru. Logor je i nakon toga pokušavao naći još devet potrebnih vojnika za smjenu, no u međuvremenu je dobio obavijest iz Grubišnog Polja da više novih vojnika ne treba. Usto se doznalo da su dvojica iz Molvi zamijenili petoricu u Ivanovom Selu. Logornik potom zaključuje da će daljnji rad biti nemoguće organizirati dok se neposlušne pojedince najstrože ne kazni. Do tada je Matoničkinu poručivano da se neposlušnicima oduzmu iskaznice, no on je smatrao da to nije dovoljno. On je predlagao da se one koji se ne odazovu pozivu bez opravdanja u roku od osam dana pozove u domobranstvo i pošalje u Bosnu. Matoničkin ističe kako nije imao prijevozno sredstvo da sam obiđe tabore prema potrebi te da u slučaju neodaziva pojedinaca odmah na licu mjesta organizira druge kandidate, već je bio prisiljen čekati dok mu se pozvani ne odazovu. Zato je predlagao da se zapovjednik

¹²⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Bilješke Gjure Matoničkina, 1942.

¹²¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 29. srpnja 1942., br. 234/42.

¹²² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapovjedništvo Ivanovo Selo – Ustaškom taboru Molve, 20. kolovoza 1942.

¹²³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Dva dopisa ustaškog tabornika u Ferdinandovcu Ustaškom logoru Đurđevac

ubuduće ne obraća taborima već da dopise šalje direktno njemu. Tako bi se izbjegli dupli pozivi i situacije da tabori ne javljaju u logor kad pozivaju ljude za teren.¹²⁴

Zapovjedništvo Pripreme bojne u Bjelovaru tražilo je od đurđevačkog logora u rujnu 1942. da u zapovjedništvo pozove obveznike koji se ranije nisu odazvali pozivu, te da dostavi razloge njihovog neodazivanja. Riječ je bila o čarkarima Ignacu Lackoviću, Djuri Peiću, Martinu Rabađiji, Ivanu Periši, Andriji Hajduku, Matiji Krmjaku, Ivanu Kalinoviću i Bolti Rabađiji.¹²⁵ Logornik je prema zapovijedi naredio ustaškim taborima u Kalinovcu i Ferdinandovcu da se navedeni čarkari privedu u Đurđevac 27. rujna kako bi ih se dalje otpratilo u Bjelovar.¹²⁶

U rujnu 1942. logornik je Ustaškom stožeru u Bjelovar dostavio oduzete iskaznice pripadnika Pripreme bojne s đurđevačkog područja koji se nisu odazivali na dužnost. Logornik je smatrao da je jednim dijelom do toga došlo zbog njihove nesposobnosti. Stožeru je sugerirano da se one koji su predloženi za kaznu i poziv u domobranstvo što prije kazni, te da ih se pošalje na vojnu dužnost na najteže terene u Bosni. Svi oni su i brisani iz članstva u Pripremoj bojni Logora Đurđevac.¹²⁷

Prema informacijama logornika Matoničkina u studenom 1942. pojedini članovi Pripreme bojne nisu se i dalje odazvali na smjenu u Grubišno Polje. Logornik je dopisom upitao zapovjednika o ljudima koji su se odazvali, jer imao je informaciju da od osam upućenih pojedinaca iz kotara Đurđevac na smjenu neki nisu otišli bez da su o tome obavijestili logor.¹²⁸

Do naznake da bi se nešto u organizacijskom smislu moglo promijeniti došlo je u studenom 1942. kad je zapovjednik ustaške pripreme Vjekoslav Servatzy izdao zapovijed u kojoj je najavljeno je da će se izdati posebna odredba prema kojoj bi se pripadnici na terenskoj vojnoj dužnosti izmjenjivati najkasnije svaka četiri mjeseca. Preduvjet za izmjene je bio da zapovjedništva u župama u pričuvi imaju odgovarajući broj pripadnika (više od 30%), jer valjalo je uzeti u obzir da će prilikom upućivanja na smjenu biti bolesnih i određenih za druge dužnosti.¹²⁹

Problemi s držanjem straže javili su se krajem 1942. i na samom području Podravine. Naime, obvezu davanja straže imali su i službenici suda. Zato je predstojnik kotarskog suda u Đurđevcu Vladimir Gold u studenom upozorio logornika kako Ustaški logor poziva službenike na stražu, te da ih je pola na vojnoj dužnosti i da zaposlenici stoga rade dvostruki posao. Budući da su zbog davanja straže sudski službenici izostajali od redovnih djelatnosti nisu stigli obavljati svoj posao, pa je Gold tražio da ih se oslobodi od davanja straže. Isto tako je napomenuo da službenici nemaju niti odgovarajuću obuču za stražu.¹³⁰ Matoničkin je odgovorio da će to riješiti na način da se starije službenike i one sa slabijim vidom oslobodi od noćne straže. No isto tako je ustvrdio da se one koji žele ići na stražu ne može u tome spriječiti.¹³¹

Obećanja i pogodnosti kandidatima za ustaške vojne postrojbe

Uz popunjavanje pripreme bojne, u koju su se mnogi uključivali zbog izbjegavanja odlaska izvan područja prebivališta, ustaške vlasti pokušavale su pridobiti što više mladića i za druge ustaške vojne

¹²⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Zapovjedništvu posade Ivanovo Selo, 27. kolovoza 1942.

¹²⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Župsko zapovjedništvo Pripremnih bojna Velike župe Bilogora Bjelovar – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 22. rujna 1942.

¹²⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Ustaškom taboru Kalinovac ; Ustaškom taboru Ferdinandovac, 25. rujna 1942.

¹²⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, Oduzetih iskaznica pripadnika Pripreme Bojne – dostava, 4. rujna 1942.

¹²⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Dopis 13. studenoga 1942.

¹²⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaška vojnica Zapovjedništvo ustaške pripreme, Zapovijed br. 11, 24. studenoga 1942.

¹³⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Predstojništvo Kotarskog sda u Gjurgjevcu - Logorniku kotara Gjurgjevac, 16. studenoga 1942.

¹³¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Predstojništvu Kotarskog suda Gjurgjevac, 19. studenoga 1942.

postrojbe. Kandidatima su za pristupanje vojnim jedinicama obećavane razne pogodnosti, a tom taktikom su vladajući ipak više uspjeha imali u pasivnijim krajevima no zainteresiranih je bilo i u Podravini.

Prema odredbi ustaškog poglavnika Pavelića od 26. lipnja 1941. pripadnici Pripreme bojne imali su pravo na obiteljski doplatak. Ove potpore su isplaćivala gradska i općinska poglavarstva, kod kojih su isplate odobravali posebni odbori temeljem zamolbe. No to se odnosilo na siromašnije pripadnike, jer ako je pripadnik postrojbe posjedovao imovinu ili veći izvor prihoda nije ovo pravo mogao ostvariti. Zamolbe su trebala potvrditi župska zapovjedništva, a uz njih i postajna, mjesna i zbirna zapovjedništva, koja su potvrđivala da je zamolba opravdana.¹³² Za pripadnike Pripreme bojne koji su ranjeni ili oboljeli na dužnosti te slijedom toga zbog invaliditeta ostali nesposobni za rad, osigurana je privremena novčana pomoć u visini postotka invaliditeta. Prama okružnici Stožernog zapovjedništva u Zagrebu u srpnju 1942. privremena pomoć bila je osigurana do zakonskog uređenja ovog pitanja.¹³³ Ocjenu nesposobnosti, odnosno invalidnosti, obavljala su liječnička povjerenstva domobranskih bolnica u Zagrebu, Sarajevu, Osijeku i Banja Luci. Župska zapovjedništva trebala su sve ranjene ili oboljele slati na pregled u najbližu od ovih bolnica, nakon čega se medicinska i druga dokumentacija dostavljala zapovjedništvu koje je donosilo odluku o pomoći. Isplatu pomoći je obavljao Glavni gospodarski ured preko pošte ili nadležnog tabora.

Za ustašku pripremu organizirana je i prehrana na terenu, no organizaciju nije uvijek pratilo podmirenje nastalih troškova za hranu. Logornik Matoničkin je tako Ustaškom stožeru u Bjelovaru 21. kolovoza dostavio obračun za potrošenu hranu i doplatak za pripadnike pripreme bojne u Kloštru Podravskom. Račun Doma sv. Josipa za 240 litara mlijeka od 13. do 24. srpnja iznosio je 1440 kuna, račun za prehranu u istom razdoblju iznosio je 9.689 kuna, »mazdovni« i terenski doplatak u lipnju koštao je 8.620 kuna, a doplatak u srpnju 18.810 kuna. Sveukupno je tako od stožera traženo 37.959 kuna, kako bi se što prije podmirili troškovi. U prijašnjem razdoblju isplate nisu rađene direktno preko đurđevačkog logora, već je dio rađen čak i mimo znanja logora, pa je došlo do dvostrukih isplata i manjka od 9000 kuna. Kako bi se izbjegle manipulacije, logornik je tražio da se sredstva direktno dostavljaju logoru koji je trebao raditi daljnje isplate.¹³⁴

Stožernik Pižeta je u ožujku 1942. svim logorima i taborima uputio okružnicu o raspisivanju natječaja za prijem kandidata u željezničku ustašku vojnicu. Uvjet je bio da kandidat ima odslužen vojni rok i bilo je poželjno da je neoženjen, ali to nije bio uvjet. Ulaskom u željezničku vojnicu ustaša je uz plaću, mogućnost stanovanja u vojarni (uz naknadu od 600 kuna za hranu) te nadoknadu za ženu i djecu (za oženjene), mogao ostvariti i mogućnost kasnijeg zapošljavanja u državnoj službi.¹³⁵

Središnja redarstvena škola u Zagrebu raspisala je u lipnju 1942. natječaj za izobrazbu mladića između 18 i 20 godina, te iznimno onih starijih ako su trebali ići u odsluženje vojnog roka. Izobrazba je trajala godinu dana, a novacima se priznavala u rok djelatne obvezne službe u hrvatskom domobranstvu ili ustaškoj vojnici. Kako očito nije bilo dovoljnog interesa obavijest o natječaju proslijeđena je župskim redarstvenim oblastima koje su to dalje trebale promovirati u općinama.¹³⁶

Zbog povećanja broja postrojbi, ustaška vojnica imala je sredinom 1942. manjak časničkog i dočasničkog kadra. Zato je od strane Glavnog stožera Ustaške vojnice postrojbama na terenu i stožernicima upućen dopis da pokušaju djelovati na časnike i dočasnike u pričuvu kako bi se javili u redove ustaške

¹³² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Župsko zapovjedništvo pripreme bojne – Ustaškom logoru Gjurjevac, Okružnica, 18. srpnja 1942.

¹³³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjevac – Ustaškim taborima - svima, Okružnica, 31. srpnja 1942., Br. 200/42.

¹³⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjevac – Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, Računa za potrošenu hranu, te izkaza mazdovnog i terenskog doplatka za pripadnike P.B. na djelatnosti u Kloštru Podravskom, 21. kolovoza 1942.

¹³⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Bilogora u Bjelovaru - Natječaj za prijem u željezničku ustašku vojnicu – okružnica br.7, 27.3.1942.

¹³⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo za javni red i sigurnost – Natječaj, 4. rujna 1942.

vojnice. Kandidati su se trebali javiti logornicima, koji je trebao podatke o kandidatu preko stožernika uputiti Glavnom stožeru Ustaške vojnice. Kandidat je s molbom trebao dostaviti sljedeće dokumente: krsni list, domovnicu, školsku svjedodžbu posljednjeg završenog razreda, vojničku ispravu s naznačenim činom i rodnom vojske, potvrdu da nije kažnjavan, potvrdu o zdravstvenom stanju, izjavu o rasnoj pripadnosti, vjenčani list i krsne listove djece.¹³⁷

Prema okružnici stožera svi mladići između 18 i 21 godina koji do tada nisu služili vojsku imali su priliku vojnu obvezu obaviti služenjem u ustaškoj vojnici. Vojna obveza se služila dvije godine a poslije odsluženja vojničar je imao pravo prvenstva na državnu službu.¹³⁸ Stožerno zapovjedništvo je okružnicom od 29. lipnja 1942. naložilo da novake na odsluženje vojske šalju jedino u grupama od više ljudi, a ne pojedinačno, kako bi se izbjeglo trošenje otvorenih zapovijedi i gubljenje vremena kod liječničkog pregleda.¹³⁹

Ministarstvo unutarnjih poslova tražilo je i dobrovoljce za Hrvatski pomorski sklop na Crnom moru. Uvjeti su bili da je dobrovoljac Hrvat i da ima između 17 i 22 godine, da je zdrav, dobrog vladanja, da je s dobrim uspjehom završio najmanje pučku školu i da nije oženjen. Zainteresirani su molbe trebali do 1. kolovoza 1942. poslati »Uredu za pomorski sklop Crno more« Ministarstva unutarnjih poslova. Oni koji bi bili odabrani imali su obavezu ostati u pomorskom i riječnom redarstvu najmanje šest godina. Nakon završene edukacije trebali su služiti u pomorskom sklopu na Crnom moru, a motiv im je trebao biti najviši dočasnički čin kojeg su mogli ostvariti po svršetku rata služeći u mornarici. Dobrovoljcima je bio osiguran besplatan stan, hrana, odjeća i oprema za školovanje, te eventualno liječenje i plaća.¹⁴⁰

Početkom rujna 1942. logornik je općinskim poglavarstvima uputio zahtjev da se dostavi popis novaka koji su određeni za Poglavnikov tjelesni zdug (PTS). Novaci su trebali 17. rujna 1942. doći u župsko zapovjedništvo u Bjelovar. Plan je bio da se svi tog dana u 6 sati ujutro okupe na željezničkim stanicama i da se jave logorniku koji ih je pratio u Bjelovar. Tabori su prije toga trebali u logor dostaviti podatke o novacima, a osim uobičajenih generalija popust mjesta i datuma rođenja i adrese, tražili su se i podaci o roditeljima i bračnom drugu, adresi najbliže rodbine, zanimanju, školskoj spremi, jezicima koje govori, osobnim znacima i tjelesnim nedostacima, ranijoj vojnoj službi u pripremljenoj bojnoj, te vjeroispovijesti i narodnosti.¹⁴¹

Ustaške vlasti nisu propuštale slučaju kontrolu nad pripadnicima svojih vojnih jedinica. Tako je Ustaški logor u rujnu 1942. od svih tabora u kotaru zatražio podatke o nacionalnoj prošlosti polaznika vojne vježbe i novaka PTS-a s područja đurđevačke Podravine. Tražili su se podatci da li je pojedini vojničar dobar Hrvat, član neke stranke ili organizacije koja je radila protiv probitka NDH, gdje je rođen, gdje živi i što je po zanimanju. Za novake PTS-a tražile su se potvrde o političkom ponašanju. Logornik je upozorio da su se podaci trebali prikupiti žurno jer su traženi po naređenju poglavnikova.¹⁴² Uz ove informacije, Ustaški logor Đurđevac izdavao je uvjerenja i o ponašanju pripadnika vojnih postrojbi sa svog teritorija. Tako je 29. prosinca 1942. izdano uvjerenje za 11 čarkara I. konjičkog sklopa PTS-a za koje je istaknuto da su dobrog moralnog i političkog ponašanja. Uvjerenje je naslovljeno na zapovjedništvo postrojnika Glavnog ustaškog stana, te je izdano za Gjuru Kovačeva, Ivana Miletića, Miju Bal-

¹³⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavni stožer ustaške vojnice – Svim ustaškim postrojbama i stožernicima Vel. župa, 13. lipnja 1942.

¹³⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Bilogora Bjelovar, Okružnica - pobočnik za pripremljene bojne Josip Mihotek

¹³⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Župsko zapovjedništvo pripremljene bojne – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Okružnica, 18. srpnja 1942.

¹⁴⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ministarstvo unutarnjih poslova, tajništvo – Natječaj za primanje dobrovoljaca u Hrvatski pomorski sklop na Crnom moru, 22. lipnja 1942.

¹⁴¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Obćinskom poglavarstvu 1-9, Novaka za Poglavnikov tjelesni zdug – odprema, 9. rujna 1942.

¹⁴² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom taboru 1-9, Podaci o nacionalnoj ispravnosti, 9. rujna 1942., br. 297/42.

tića, Karla Bratanovića, Stjepana Petrovčića, Stjepana Kopričanca, Ignaca Štefanića, Tomu Klinžića, Ivana Presečana, Stjepana Krnjaka i Ivana Topolčića.¹⁴³

Ustaške vlasti pomagale su obiteljima poginulih ustaša. Tako je u prosincu 1942. đurđevački logor tražio od poglavarstva Đurđevca da se prilikom izdavanja novogodišnjih doznaka za obuću ima u vidu Cila Pleško iz Čepelovca. Prilikom partizanskog napada njen muž je ubijen, te joj je orobljena kuća pa je ostala bez obuće.¹⁴⁴ Ustaški zbirnik Gjuro Pleško napadnut je i ubijen u svojoj kući 13. listopada 1942. Budući da je bio ustaški dužnosnik njegovoj supruzi je pripala i mirovina.¹⁴⁵ U studenom 1942. tražilo se da se Cili Pleško izađe u susret i prilikom podjele ogrjevnog drva te da joj se osigura drvo na što pristupačnijem mjestu za izvoz.¹⁴⁶

Pojedina gradska poglavarstva ukinula su i grobne pristojbe za dodjelu mjesta za pokapanje poginulih ustaša i domobrana, te su preuzela i troškove prijevoza poginulih. Stožerno zapovjedništvo je zato u srpnju 1942. tražilo od tabornika i zapovjednika pripremnih bojni da zatraže isto i kod onih poglavarstava koja takvu odluku nisu donesla.¹⁴⁷ U okružnici stožernog zapovjednika Pripremlne bojne Ante Moškova u lipnju 1942. ustaški logori su obaviješteni o načinu pokapanja poginulih u borbama na frontovima. Istaknuto je kako će poginuli nakon završetka rata biti prevezeni do njihovih mjesta ako to obitelj zatraži, no u međuvremenu se nije dozvoljavalo prevažanje mrtvih. Pojašnjeno je da se pripadnici ustaških postrojbi bave obranom zemlje i nemaju vremena za prijevoz, a i da se u slučaju više pogreba stvara panika među pučanstvom. Tražilo se zato da zapovjednici postrojbi vode očevidnik o svim smrtnim slučajevima i dostavljaju podatke stožernom zapovjedništvu. Prijevoz poginulih pripadnika Pripremlne bojne bio je moguć jedino uz odobrenje dušebrižničkog odjela u glavnom stožeru. Ukoliko je obitelj sama željela prevesti posmrtnu ostatku poginulog ustaše, mogla je to učiniti na vlastiti trošak, dok se prijevoz pokojnika na državni trošak planirao provoditi tek poslije rata.¹⁴⁸

Posljedice ratnih okršaja i pripreme vladajućih za obranu od partizanskih napada

U drugoj polovici 1941. na rubnim dijelovima Podravine, preciznije na području Bilogore i Kalnika, formirane su prve partizanske grupe (Kalnička, Bjelovarska, Javorovačka). Pripadnici ovih grupa organizirali su prve gerilske akcije u Podravini (sabotaža na šljunčari u Botovu, napad na zgradu općine u Novigradu Podravskom), a došlo je i do njihovih prvih vatrenih okršaja s vojnim snagama NDH u Koprivnici i Šemovcima. U proljeće 1942. ove partizanske skupine su suzbijene u većoj ofenzivi domobrana, ustaša i oružnika. S osnivanjem Kalničkog partizanskog odreda u listopadu 1942. partizanske akcije na ovom prostoru postale su učestalije, a ponajviše su bile fokusirane na uništavanje infrastrukture, posebice željezničke.¹⁴⁹ Međutim, Kalnički odred nije do 1943. značajnije djelovao na đurđevačkom području. Kako je ofenziva na partizane u proljeće 1942. bila više fokusirana na potkalnički kraj, u đurđevačkom dijelu Podravine partizani nisu bili potpuno suzbijeni. Iako oni na ovom području nisu organizirali gerilske napade ipak je zabilježena njihova prisutnost.

¹⁴³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Glavni ustaški stan, zapovjedništvo postrojnika, 29. prosinca 1942.

¹⁴⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Obćinskom poglavarstvu Gjurjjevac, 17. prosinca 1942.

¹⁴⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac, Pleško Cila iz Čepelovca, potvrda muževljeve smrti, 10. prosinca 1942.

¹⁴⁶ Podravskom, 21. kolovoza 1942. Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Državnoj šumariji Gjurjjevac, Pleško Cili iz Čepelovca, pogodnije mjesto deputata, 4. studenoga 1942.

¹⁴⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Ustaškim taborima - svima, Okružnica, 31. srpnja 1942., Br. 200/42.

¹⁴⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Stožerni zapovjednik P.B. ust. ppuk. P.T.B Ante Moškov – Okružnica, 22. lipnja 1942.

¹⁴⁹ Više o tome: ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu, str. 141-169.

Prema prijavi Ustaškog tabora iz Kalinovca na tom se području u travnju 1942. nalazila manja partizanska grupa.¹⁵⁰ To su ustaške vlasti zaključile temeljem nekoliko manjih incidenata u okolici Kalinovca, koje su prijavili mještani. Dana 14. travnja ispaljena su iz šume tri hica iz vojničke puške pored mještana koji su radili na polju. Dva dana kasnije jedan je »odmetnik« zaustavio mladića Franju Barića, člana pripremljene bojne, te ga je upitao da li je on ustaša i udaljio se od njega uz komentar »mlad si, šteta te je.«¹⁵¹ Dan kasnije su tri partizana pokušala zaustaviti Ivana Barića koji se dvokolicom vraćao iz Kloštra prema Kalinovcu, no on se nije zaustavio već se skrenuo kući preko polja. Partizani su uperili puške u Barića i vikali mu neka stane, no nisu pucali. Zbog ovih događaja tabor u Kalinovcu tražio je od više razine poduzimanje mjera kako bi se opasnost suzbila.¹⁵²

Budući da se sredinom 1942. na području Velike župe povećala aktivnost partizana, stožernik Pižeta tražio je od svih logora i tabora, u kojima nisu bila ustrojena mjesna zapovjedništva Ustaške pripremljene bojne, da šalju obavijesti o svim eventualnim kretanjima partizana. Tražio je »...da točno obavještavaju ovaj Stožer o kretanju odmetnika, o brojnemu stanju odmetnika i gdje se isti kreću i nalaze.«¹⁵³ Tražilo se izvještavanje bez odgode, ne samo u stožer nego i mjesnim zapovjednicima, a ukoliko bi izvještaji dolazili s kašnjenjem to je smatrano kao propust ustaškog logornika ili tabornika na čijem se području partizanska aktivnost dogodila.¹⁵⁴

Najznačajnija partizanska napadačka akcija u Podravini tijekom 1942. zbilila se u rujnu kad su veće partizanske snage (oko 1500 vojnika ukupno) napale i privremeno zauzele Pitomaču i Kloštar Podravski. Ovaj napad nije izvršen od strane lokalnih partizanskih snaga, već jedinica zaduženih za djelovanje u Slavoniji i Srijemu koje su bile privremeno premještene na Bilogoru. Cilj napada bilo je uništenje komunikacijskih veza na važnom magistralnom željezničkom pravcu i sabotaza rudnika ugljena kod Pitomače. Uz značajnu materijalnu štetu rezultat napada bio je i prekid željezničkog prometa između Pitomače i Kloštra Podravskog.¹⁵⁵

Ovaj napad izazvao je veliku paniku u ustaškim redovima te razotkrio sve slabosti sustava ustaške obrane prostora Podravine. Logornik Matoničkin je u svom izvješću o napadu naveo da ustaške postrojbe na terenu nisu bile dovoljno naoružane, te je bilo za očekivati da takvi napadi partizana mogu biti uspješni. Čak je temeljem ovog događaja očekivao da će uskoro uslijediti napadi na Đurđevac i Virje, jer takve su glasine dolazile i od samih partizana, pa je tražio da se jedinice na terenu bolje naoružaju. Dodao je i da pojedini ustaše i dužnosnici nisu dovoljno disciplinirani te da poduzimaju poduhvate na svoju ruku mimo logora i stožera, jer nemaju povjerenja u ove strukture.¹⁵⁶

Predstavnici ustaške civilne i vojne vlasti održali su 21. rujna u kotarskoj oblasti, sastanak na kojem se raspravljalo o mjerama osiguranja Đurđevca i okolnih mjesta u slučaju partizanskog napada.¹⁵⁷ Na području Đurđevca su nakon toga poduzete dodatne mjere opreza. Mlinove i nakupne stanice čuvali su domobranski odredi, a kretanje noću bilo je dozvoljeno samo uz propusnicu.¹⁵⁸ Logornik Matoničkin pozvao je krajem rujna 1942. logornog pobočnika Pripremljene bojne Ivana Cvetkovca da stupi u kontakt s zapovjednikom oružničke postaje u Đurđevcu kako bi se radi mjera javne sigurnosti tri naoružana

¹⁵⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor Kalinovac – Ustaškom logoru Đurđevac, Odmetnici naoružani pokušaj napadaja, 17. travnja 1942.

¹⁵¹ Isto.

¹⁵² Isto.

¹⁵³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 29. srpnja 1942., br. 234/42.

¹⁵⁴ Isto.

¹⁵⁵ Više o tome: Vladimir ŠADEK, Prva veća pobjeda antifašističkih snaga u Podravini: napadačka akcija na Pitomaču i Kloštar Podravski 1942., Podravski zbornik 45, Koprivnica, Muzej grada Koprivnice, 2019., str. 53. – 60.

¹⁵⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, Napad odmetnika na Pitomaču i Kloštar Podravski, 30. rujna 1942., br. 342/42.

¹⁵⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapisnik kod kotarske oblasti, 21. rujna 1942.

¹⁵⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, Napad odmetnika na Pitomaču i Kloštar Podravski, 30. rujna 1942., br. 342/42.

člana Pripremne bojne dala na ispomoć oružnicima. Ovi obveznici su zajedno s oružnicima radili nadzor. Logornik je također naveo da se pojedini članovi Pripremne bojne trebaju upozoriti kako samostalno ne smiju uredovati, već isključivo kao pripomoć službenim organima.¹⁵⁹ Matoničkin je ovo tražio na preporuku predstojnika Kotarske oblasti u Đurđevcu Milana Mrkalja, koji je sugerirao da se Pripremna bojna uključi u pomoć oružnicima. Mrkalj je predlagao da se nadzor u Đurđevcu obavlja svake večeri poslije određenog redarstvenog sata, a prema uputi zapovjednika oružničke postaje.¹⁶⁰

Partizanski napad na Pitomaču i Kloštar uzrokovao je i represivne postupke prema stanovništvu, koji su dijelom opisani u prethodnom poglavlju. Donio je i pojačano praćenje sumnjivaca i obitelji pojedina za koje se sumnjalo da surađuju s neprijateljima režima. Takav slučaj bio je s Jelkom Kaić iz Kalinovca, suprugom Nikole Kaića (učitelja iz Hrvatske Kostajnice) koji je ranije otišao u partizane.¹⁶¹ Kotarske vlasti smatrale su da o Kaiću treba povesti istragu jer je prema izjavi pojedinih domobrana bio u Hercegovcu, gdje je razgovarao s nekim učiteljem iz Pavlovac Dražice koji je bio u partizanima. Zato je bilo potrebno utvrditi da li Jelka prima poštu od Nikole, što je bilo vjerojatno budući da je poštar bila žena njegova sinovca, Smiljka. Tabor Kalinovac je smatrao da je poželjno da se Smiljku Kaić premjesti ili da se postavi kontrola prilikom otvaranja pošte koja se otprema sa željezničke postaje jer je bilo moguće da Nikolina supruga prima poštu preko svojih rođaka.¹⁶² Tabor Kalinovac je potvrdio da je tamošnja pošta nepouzdana jer kad tabor ili općina razgovaraju brzoglasom s nekom ustanovom rade se smetnje i slabo se čuje, pošto netko na pošti sluša razgovore. Kuća u kojoj se nalazila pošta bila je vlasništvo činovnika u Zagrebu Karla Švedeka, a u istoj prostoriji nalazili su se prostori ustaškog tabora, te stan poštarice i njene rodbine. Njena rodbina tražila je nakon događaja u Kloštru i Pitomači da se sa kuće skine natpisna ploča tabora, što se nije moglo ispuniti. No unatoč svemu, kao i naklonosti ukućana prema Engleskoj, nikakav rad protiv NDH nije u toj kući bio primijećen. Zbog mogućih posljedica tabor je tražio da se ispitaju veze ukućana s navodnim odmetnikom. Tabor je isto tako smatrao da je poželjno pripaziti i na poštu koja dolazi u Kalinovac.¹⁶³

Drugi takav primjer zabilježen je kad je stožer Bjelovarske doknadne bojne tražio podatke o pričuvnom domobranu Zvonku Galjeru iz Pitomače koji je sa svojom postrojbom bio na vojnoj vježbi. On je bio brat Vilima Galjera koji je sudjelovao u napadu na poštu u Zagrebu 1941., te nakon rata bio proglašen za narodnog heroja. Tražila se informacija o Galjerovom političkom vladanju i da li je bio u vezi s bratom.¹⁶⁴

Župsko zapovjedništvo pripremnih bojni u Bjelovaru je, temeljem dopisa Zapovjedništva ustaške vojnice, krajem listopada 1942. naložilo Ustaškom logoru u Đurđevcu da organizira žurno uništavanje spisa. Ova mjera određena je radi partizanske opasnosti, kako ne bi dokumentacija došla u njihove ruke u slučaju ako bi zauzeli neko mjesto, a i jer je primijećeno da se spisi nepotrebno gomilaju. Pojašnjeno je kako se u slučaju napada i borbe spisi ne stignu uništavati pa je to trebalo napraviti ranije, jer partizani su u slučaju pronalaska dokumentacije mogli doći do važnih podataka. Određeno je da se odmah krene s uništavanjem dokumentacije tamo gdje je postojala opasnost od napada, a da je trebalo čuvati spise

¹⁵⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Ivan Cvetovec, logorni pobočnik U.P.B. Gjurjjevac, Mjere javne sigurnosti, 30. rujna 1942.

¹⁶⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurjjevac - Ustaškom logoru Gjurjjevac, Mjere javne sigurnosti, 30. rujna 1942.

¹⁶¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatski ustaški tabor Kalinovac – Hrvatskom ustaškom logoru Gjurjjevac, 26. rujna 1942., br. 106/1942.

¹⁶² Isto.

¹⁶³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurjjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, 19. listopada 1942.

¹⁶⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Stožer Bjelovarske doknadne bojne – Ustaškom logoru Gjurjjevac, Općinskom poglavarstvu Pitomače, Kotarskoj oblasti u Gjurjjevacu, 1942.

»materijalno-trajne naravi i one koji su potrebni postrojbama za rad po istima /Spisi trajne vrijednosti/.«¹⁶⁵

Radi napada partizana ustaške vojne i civilne vlasti odredile su u studenom 1942. nove mjere kako zaštititi imovinu i ključne objekte na području Đurđevca.¹⁶⁶ Prema uputama Ustaškog logora određeno je da će članovi Pripremljene bojne nadalje u suradnji s drugim ustašama biti nadopuna vojsci prilikom čuvanja željezničke stanice i mlina u Đurđevcu. Svaki ustaša bio se dužan odazvati pozivu zapovjednika Pripremljene bojne na djelatnu službu, jer je prema pojašnjenju iz logora to bila njegova rodoljubna dužnost. Pojašnjava se da je svaki ustaša koji se odredi za stražu službu dužan obavljati zdušno i požrtvovno, te paziti da se objektu kojeg čuva ne približi skupina sumnjivih osoba. Ukoliko bi na straži primijetio nešto sumnjivo trebao je o tome obavijestiti svog zapovjednika straže usmeno ili pucnjem. Potom bi ljudstvo na straži trebalo dati prvi otpor napadačima dok ne dođe u pomoć vojska, koju je brzoglasom trebao pozvati zapovjednik ili se vojska sama trebala odazvati kad bi čula pucnjavu. Ukoliko bi se pak dogodio napad u kojem bi čuvani objekt stradao a da prethodno nije obaviještena vojska, svu odgovornost za štetu snosila bi cijela straža koja je objekt osiguravala. Svako nepotrebno puškaranje bilo je najstrože zabranjeno jer se tako uznemiravala vojska i nepotrebno izlazilo na teren, te su u slučaju pucnjave mogli stradati oni koji su se nalazili na straži. Isto tako je određeno da se zabranjuje kretanje stražara po čuvanom području, te da će se za kršenje zapovijedi odgovarati. Posebno je napomenuto da niti u jednoj prilici ne smije dolaziti do razmirica i nesuglasica između ustaša i domobrana, što je s obzirom na potrebu upozoravanja očito bio čest slučaj.¹⁶⁷

Krajem 1942. Na području kotara dogodilo se još nekoliko incidenata s partizanima. Prema izvješčaju Ustaškog logora u noći od 9. na 10. prosinca 1942. u selo Velika Črešnjevica došla je veća grupa partizana i odvela sa sobom sljedeće ustaše: Andriju Franića, Miju Klenovića, Ivana Željeznaka, Ivana Siladića, Alojza Dinkovića i Franju Bengera, kao i seljaka Slavka Željeznaka i kovača Stjepan Penzara.¹⁶⁸ U Podravskim Sesvetama su 10. prosinca četiri naoružane osobe, od kojih dvije u uniformi, provalile u crkvu, gdje su nastojale ući u crkveni ormar. Međutim pošto su primijećene pobjegle su. Još dan prije bio je u mjestu primijećen jedan sumnjivac koji je uspio ustašama pobjeći.¹⁶⁹ Desetog prosinca oko podne je grupa od oko 60 partizana došla u Sedlaricu kod Pitomače, te je odvela jednog domobrana, narednika legionara koji je bio na dopustu i nekoliko ustaša. Jedan ustaša pokušao je pobjeći, prilikom čega su ga partizani teško ranili.¹⁷⁰

Zbog opasnosti od savezničkih bombardiranja počele su se provoditi i mjere zamračenja, no pošto u Podravini u ovoj fazi rata nije bilo avionskih napada nisu ih svi ozbiljno shvaćali. Kotarske oblasti su zato s državne razine krajem kolovoza 1942. upozorene da se pridržavaju mjera zamračenja, budući da se pojedini državni uredi toga nisu pridržavali. Kotarska oblast u Đurđevcu upozorila je u rujnu javne urede na svom području da se pridržavaju pravila o zamračenju. Dopis je prosljeđen Kotarskom sudu i gruntovnoj oblasti, poštanskom uredu, željezničkoj postaji, oružničkoj postaji, šumariji, rizničkoj straži, te ustaškom logoru i logoru ustaške mladeži.¹⁷¹

¹⁶⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapovjedništvo Ustaške vojnice, Podhvatni i izobrazni odjel – Župskom zapovjedništvu prip. bojne Bilo-Gora Bjelovar, 28. listopada 1942. – Ustaškom logoru Đurđevac, 31.X.1942.

¹⁶⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustašli logor Gjurgjevac, Članovima ustaške pripremljene bojne i ustaškog pokreta tabora Gjurgjevac – obavijest, 19. studenoga 1942., br. 400/42.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustašli logor Gjurgjevac, Izvješčaj o djelovanju partizana na području ust. logora Gjurgjevac, 11. prosinca 1942., br. 423/42.

¹⁶⁹ Isto.

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ministarstvo unutarnjih poslova – Računarsko gospodarstveni podsudjel Zagreb, 28. kolovoza 1942. – Mjere zamračenja državnih ureda

REPRESIVNO-GENOCIDNA POLITIKA

Nedisciplina ustaških pojedinaca i samovoljni obračuni s neistomišljenicima

Ideološki okvir djelovanja ustaškog režima koji je podrazumijevao rasističku politiku i nasilje nad Židovima, Srbima i Romima, kao i neistomišljenicima i protivnicima režima, uz institucionalno djelovanje dao je mnogim uniformiranim ustašama povoda i za individualne obračune s nepodobnim pojedincima. U đurđevačkom kraju u prvoj ratnoj godini nije bilo masovnijih rasnih progona kao na drugim područjima (uz izuzetak odvođenja skupina Roma u logore) samim time i jer je veliku većinu činilo hrvatsko stanovništvo, no pojedinačnih represalija i uhićenja Židova i Srba je svakako bilo.¹⁷² No u ovom dijelu ćemo se osvrnuti na situacije kad je pojedinac u ustaškoj uniformi odlučio uzeti vlast u svoje ruke i obračunavati se s onima koje je smatrao nepoćudnima ili je pak osokoljen snagom koju mu je davala uniforma nad nekim dokazivao nadmoć, a nerijetko je takav iskazivao bahatost i nad upravnim organima vlastite države.

Na samovolju pojedinaca viša razina vlasti nije gledala blagonaklono. Zato je u ožujku 1942. u Ustaški logor Đurđevac stigao brzojav iz ureda Glavnog ustaškog stana, potpisan od Lorkovića, vezan uz slučajeve potkopavanja uspostavljene vlasti od strane pojedinih ustaša. Brzojav navodi da se ustaški dužnosnici upozoravaju da će za svaki pokušaj miješanja u poslove upravne vlasti ili pokušaj vršenja upravne vlasti biti predani prijemkom sudu.¹⁷³

Ustaški stožer Bilogora uputio je 29. srpnja 1942. logorima i taborima na području Velike župe okružnicu u kojoj su dane upute kako postupati u raznim situacijama kako bi se održala disciplina i redovno funkcioniranje vlasti na terenu.¹⁷⁴ U dopisu koji potpisuje stožernik Stjepan Pižeta ističe se da je na terenu zavladała »deorganizacija, nedisciplina i neposluh u ustaškim redovima.«¹⁷⁵ Ističe se da pojedini ustaški dužnosnici svojim ponašanjem nisu mogli steći autoritet i poštovanje svojih podređenih, te su ujedno postali i previše intimni sa svima radi čega je zavladała nedisciplina. Zato je Pižeta upozorio da se više, u svrhu otklanjanja neposluha i jačanja autoriteta ustaških dužnosnika, neće trpjeti stegovni prekršaji te da će se prekršitelji kazniti ili izbacivanjem iz ustaških redova ili najstrožim kaznama stegovnog suda. Navodi se dalje kako su vremena ozbiljna a nediscipline je puno, te da se samo najvećom stegom u redovima ustaškog pokreta može spasiti država i narod od konačne propasti.¹⁷⁶ Stožer je od ustaških dužnosnika tražio i poštivanje hijerarhije, a ne da tabornici i logornici šalju dopise direktno na GUS kad naiđu na neki problem. Zato su tabornici upozoreni da svako dopisivanje prema stožeru treba ići preko logora, a da će dopis u slučaju ako se hijerarhija preskače i ako nije tajne i žurne naravi biti odbačen kao bespredmetan. Isto tako je upozoreno da se dopisivanja prema ministarstvima i državnim ustanovama trebaju obavljati preko stožera.¹⁷⁷

U stožer su s terena stizale informacije kako su pojedini ustaše u uniformama »...pijančevali u gostionama i raznim lokalima gdje se toči alkoholno piće...«¹⁷⁸, te je uslijed toga dolazilo do svađa i sukobljavanja »...koji ne samo škode ugledu Ust. pokreta nego i probitcima same Države.«¹⁷⁹ Zato je pod prijetnjom kazne određeno da ustaše i mjesne postrojbe Pripremne bojne smiju u uniformama ulaziti u lokale samo radi prehrane i prilikom puta, a nipošto radi zabave.

Logornik Đuro Matoničkin imao je značajan problem sa svojim prethodnikom na mjestu logornika Ivanom Posavcem, koji je djelujući u sklopu tabora Đurđevac nastavio samovoljne obračune s neisto-

¹⁷² Više o tome: ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu, str. 72-105.

¹⁷³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Brzojav Logoru Gjurgjevac, 4. ožujka 1942.

¹⁷⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 29. srpnja 1942., br. 234/42.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Isto.

¹⁷⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica Svim logorima svim taborima, 29. srpnja 1942., br. 3182/42.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto.

mišljenicima. Bilo je nekoliko zabilježenih slučajeva da su se ljudi žalili na Posavca. U rujnu 1942. došlo je do prepirke u gostioni Steve Crnkovića nakon koje su ustaše na saslušanje odvele nekoliko građana. U prostorima ustaškog logora saslušanje su obavljali raniji logornik Ivan Posavec, Ivan Cvetkovec i još nekolicina ustaša. Najteže je prošao stolarski obrtnik Stjepan Fuček, kojeg su ranije partizani zarobili. Do Posavca je došla informacija da je Fuček izjavio da su partizani pošteniji ljudi nego ustaše, što je ovaj i potvrdio rekavši da je to pričao jer su ga pustili. Nakon kraćeg ispitivanja Posavec, Cvetkovec i Djuro Trbuljak počeli su Fučeka prilično žestoko tući kundacima, rukama i nogama. Nakon što su završili, Cvetkovec mu je uperio revolver u glavu te su ga odveli u podrum.¹⁸⁰ Prema iskazu pobočnika pripreme bojne đurđevačkog logora Cvetkovca, Fučeka su partizani uhitili u vlaku prilikom napada na Kloštar, pa su ga zato ustaše i ispitivale.¹⁸¹ Vjerojatno ih je zato i zasmetao Fučekov pozitivan odgovor o partizanima, naročito zbog značajnog uspjeha partizanske akcije u tom napadu.

Na ponašanje Posavca žalio se i stolar i vlasnik pogrebnog poduzeća Tomo Blaško, kod kojeg je Posavec prije rata radio kao naučnik. Zaustavivši se dvokolicom pred njegovom radnjom, Posavec je u rujnu 1942. prilično bahato napao Blaška predbacivši mu da truje narod i da je lijenčina. Kad ga je Blaško upitao da li je i njega kao naučnika učio lijenosti, Posavec je izvadio revolver te je nakon prepirke kazao da će mu se osvetiti. S Blaškom je u društvu bilo još nekoliko osoba te im je Posavec kazao da su komunisti, a Blašku da je *jeftićeovac*. Blaško u prijavi Ustaškom logoru ističe da je Posavec jednom drugom prilikom njegovoj kćerki kazao da je već ranije trebao na Blaška potegnuti revolver. Isto tako je izrazio mišljenje da Posavec od početka NDH odbacuje narod od sebe, te da je oko sebe okupljao one koji su mu se dodvoravali. Blaško ističe da ga je Posavec mrzio jer je od ranije bio u dobrim odnosima s zastupnikom Slunjskim.¹⁸²

Primjeru samovolje i bahatim ponašanju ustaša posvjedočio je Mate Majić iz mičetinskih vinograda kojem su u listopadu 1942. u kuću upali Ivan Cvetkovec i Ivan Posavec. Majić je ispred kuće od njih dobio udarac batinom uslijed kojeg mu se raskrvarila glava, a njegovom prijatelju Naciju Feleru prijatili su da će ga otpremiti na front pošto je komunist. Tjedan dana kasnije Posavec je ponovo došao u Majićevo dvorište te je ispitivao jednu ženu tko sve k njemu zalazi i dolaze li kod njega »ženske«.¹⁸³

Neugodno iskustvo s đurđevačkim ustašama imao je i Ivan Seleš. On se 31. listopada 1942. s poznanicima vraćao iz vinograda pa je u Đurđevcu naletio na Ivana Cvetkovca koji je u njega uperio svjetiljku. Kako Seleš nije znao da se susreo s njime primio mu je svijeću i kazao da nije pristojno drugima svijetliti u oči. Nakon što se vratio kući i otišao leći, po Seleša je došla skupina ustaša i odvela ga u ustaški stan. Tamo su bili Cvetkovec i Ivan Posavec, te još nekolicina drugih ustaša. Cvetkovec je Seleša odmah napao zato jer mu je ovaj primio svjetiljku, Ivan Posavec ga je dva puta udario kundakom, a ustaša Antun Posavec ga je udarao nogama. Cvetkovec mu je potom kazao da su oni »...tj. ustaše, bogovi gjurgjevački.«¹⁸⁴ Seleš je potom sproveden u kotarsku oblast gdje je zadržan dva dana. Seleš je zbog postupka đurđevačkih ustaša pisao pritužbu Ustaškom logoru, od kojeg je tražio da se njegova prijava prosljedi ustaškom stegovnom i kaznenom sudu u Zagrebu kako bi se nasilnici kaznili.¹⁸⁵

Problem regularnim ustaškim vlastima predstavljali su i pojedini ustaški veterani, koji su se miješali u rad logora ili su potkopavali autoritet logornika. Primjer je prijašnji ustaški emigrant i natporučnik PTB-a Franjo Mikacenić koji je u rujnu 1942. zbog bolovanja boravio u Đurđevcu. Mikacenić se pridružio sastanku predstavnika vlasti u kotarskoj oblasti 21. rujna, kojem su prisustvovali kotarski pred-

¹⁸⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ignac Bešenić – Zapisnik sastavljen u uredu ustaškog logora u Gjurgjevcu, 3. studenoga 1942.

¹⁸¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ivan Cvetkovec – Zapisnik sastavljen u Ustaškom logoru Đurđevac, 27. rujna 1942.

¹⁸² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Tomo Blaško – Zapisnik sastavljen u uredovnici Ust. logora Gjurgjevac, 22. listopada 1942.

¹⁸³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Mate Majić – Zapisnik spisan u uredovnici ustaškog logora Gjurgjevac, 2. prosinca 1942.

¹⁸⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ivan Seleš – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu.

¹⁸⁵ Isto.

stojnik, općinski načelnik, narednik oružničke postaje, bojnik koturaške bojne iz Koprivnice i logornik Đuro Matoničkin. Raspravljalo se o mjerama osiguranja Đurđevca i okolnih mjesta koje bi trebalo osigurati u slučaju partizanskog napada. Mikacenić se nametnuo na sastanku i kazao da će on svoj dopust iskoristiti radi sređivanja stanja u Đurđevcu koji će »za 14 dana biti čist kao sunce«. Najavio je da će pritom raditi na svoju ruku, bez znanja prisutnih. Kasnije istog dana Mikacenić je s još petoricom ustaša došao u prostore ustaškog logora i počeo govoriti kako se u Đurđevcu treba napraviti red. Jedan od prijedloga bio je da se preko noći treba likvidirati oko 25 osoba iz Đurđevca i da će nakon toga sve biti u redu. Isto tako je kazao da u vrijeme kad nije dopušteno kretanje ne treba nikoga legitimirati već pucati u sve one koji se zateknu na cesti. Matoničkin je nakon svega sastavio zapisnik u kojem je naveo da je Mikacenić nakon svog dolaska unio razdor među ustaše u Đurđevcu, te kod pojedinaca pobudio želju za neodgovornim radom kakav je vladao u početku NDH i protiv čega se sam borio nakon što je došao za logornika. Logornik je ustvrdio da je primijetio nepoštovanje pojedinih ustaša prema njemu, što je također vidio kao posljedice Mikacenićevog djelovanja.¹⁸⁶

Zabilježeno je i nekoliko drugih incidentnih situacija u okolini Đurđevca. Zapovjednik koturaške bojne u Đurđevcu izvijestio je o slučaju nediscipline ustaškog dorojnika Matije Vuzema u Čepelovcu 16. listopada 1942. Koturaška postrojba je dan ranije stigla u Čepelovec radi izviđanja i tamo joj je dojavljeno da je Vuzem u pripitom stanju bacio bombu u blizini sela. Vuzem je pokušao baciti i drugu bombu, no ona nije eksplodirala. Navodno je bombe bacio iz veselja što se vraća u postrojbu, te je prilikom toga govorio kako je on stari borac koji je ubio stotinu odmetnika i da se nikoga ne boji.¹⁸⁷ U kolovozu 1942. ustaški vodnik kordunskog zdruga Ivan Jakša ispucao je iz vojničke puške desetak hitaca. Kako se stanovništvo zbog toga uznemirilo tabornik Kalinovca Janković ga je zajedno s članovima Pripreme bojne razoružao.¹⁸⁸ Marija Franković požalila se pak Ustaškom logoru da joj je u svibnju 1941. na kolodvoru u Đurđevcu ustaša Josip Domišljanović povrijedio čast. U vrijeme kad je čekala vlak on joj je zaprijetio da će se slabo provesti ako ne bude s njim htjela imati odnose. Zato je tražila od logora da se prijava prosljedi kaznenom i stegovnom sudu u Zagrebu.¹⁸⁹

Pojedinosti o odnosu prema Židovima

Đurđevačko područje bilo je početkom rata naseljeno uglavnom hrvatskim stanovništvom, najveća manjina bili su Srbi kojih je bilo oko 1% te nakon njih Romi. U đurđevačkom kotaru živjelo je stotinjak Židova, od čega na području Đurđevca 60. Vjerojatno zbog ovakve strukture stanovništva u početnim mjesecima rata na đurđevačkom području progoni manjina nisu toliko dolazili do izražaja kao na drugim područjima. Suprotan primjer je npr. susjedna Koprivnica gdje su Židovi u srpnju 1941. odvedeni u koncentracijske logore. Prema podacima kotarskog predstojnika iz prosinca 1941. troje đurđevačkih Židova odvedeno je u koncentracijske logore dok su ostali promijenili vjeroispovijest i prešli na katoličanstvo. Općinska poglavarstva i oružničke postaje izvještavali su da su se Židovi na ovom području držali lojalno. Neki su čak tražili dozvolu za doseljavanjem njihovih rođaka iz drugih oblasti, no to im nije bilo dozvoljeno. Prema kasnijim podacima Službe državne sigurnosti rat su preživjela samo dva đurđevačka Židova što će reći da je veći progon uslijedio u kasnijim godinama rata. Valja također napomenuti kako je u drugoj polovici 1941. među ustaškim dužnosnicima Đurđevca postojao oprečan stav kako primjenjivati važeću rasnu politiku NDH. Tadašnji logornik Ivan Posavec prijavio je u rujnu 1941. kotarskog predstojnika Milana Mrkalja velikom županu jer Židovi u tom kotaru dva mjeseca nisu nosili židovska obilježja, pošto su kršteni. Ustaški logor u Đurđevcu dobio je prethodno zbog toga opomenu Glavnog ustaškog stana. Nakon svega je predstojnik zatražio provjeru te je zaključio da nije primijećeno ništa radi čega bi trebalo provesti postupak.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapisnik kod kotarske oblasti, 21. rujna 1942.

¹⁸⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapovjednik 1. sata koturaške bojne Đurđevac, 17. studenoga 1942.

¹⁸⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatski ustaški tabor Kalinovac – Hrvatskom ustaškom logoru Gjurgjevac, Jakša Ivan izgređno ponašanje, 6. kolovoza 1942.

¹⁸⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Marija Franković – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu.

¹⁹⁰ Više o tome: ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu, str. 72-105.

U kontekstu odnosa vladajućih ustaša prema Židovima u đurđevačkom kraju interesantan je i odnos židovskog posjednika iz Đurđevca Šandora Brauna s vojskovođom Slavkom Kvaternikom, koji ga je uzeo u zaštitu. U lipnju 1942. kotarska oblast primila je obavijest iz ureda državnog rizničara kako se temeljem naloga doglavnika i vojskovođe Slavka Kvaternika od 27. prosinca 1941. đurđevačkog posjednika Šandora Brauna treba pustiti na miru.¹⁹¹ U dopisu se ističe i da se ne smije dirati u Braunovu pokretnu i nepokretnu imovinu, s obzirom na njegov rad prije prevrata. No ova zaštita trajala je sve do pada Kvaternikove političke moći, pa je obitelj Braun već par mjeseci kasnije bila uhićena.

Interesantan je i jedan dokument iz Ferdinandovca vezan uz židovsku obitelj Maylander iz Ferdinandovca. Ustaški tabor u Ferdinandovcu izvijestio je naime u kolovozu 1942. đurđevački logor o događanjima koji su se zbili prilikom uhićenja tamošnjeg Židova Julija Maylandera.¹⁹² Njegov sin Milan tada je (prema navodima ustaša prijetećim tonom) tražio od ustaša iz Ferdinandovca da se njegov otac Julije i majka Sofija ne interniraju, jer će se inače dogoditi čudo i da će pasti vođe ustaškog tabora i mnogi viđeniji članovi ustaškog pokreta. Dalje se ističe da je opaženo kako je Milan Maylander imao tajne veze s partizanima, kao i njegov mlađi brat Branko koji je u ožujku 1942. nestao. U ferdinandovačkom taboru su dalje pitali tko je bio taj »...koji se usudio dati tome židovu legitimaciju za putovanje...«¹⁹³ Tražili su i da se o svemu više angažira logor, te da se informira stožer, Glavni ustaški stan i RAVSIGUR (kojeg u dopisu nazivaju »Ravnateljstvo Redarstvo u Zagrebu«). Kako bi se zaštitili od mogućih napada temeljem dane prijeteće tabornik Josip Jendrijev i njegovi pobočnici tražili su da im se dade oružje.¹⁹⁴

Židovi na đurđevačkom području nisu bili pošteđeni otimačine ustaškog režima, a arhivska dokumentacija koju je Đuro Matoničkin sačuvao ima nešto dokumenata koji govore o tome. Poslovne nekretnine u vlasništvu Židova bile su predmetom nacionalizacije, a Savezu zadruga »Napredak« je s državne razine povjerena procjena i prodaja njihovih poduzeća i nekretnina.¹⁹⁵ Procjena za dio objekata izvršena je između travnja i kolovoza 1942. nakon čega su nacionalizirani poslovni objekti Židova u kotaru Đurđevac oglasni za prodaju. U novinama *Koprivnički Hrvat* oglasne su trgovine Josip Bergera iz Đurđevaca, Julia Mayländera iz Ferdinandovca, te Eugen Schlesingera, Egon Fürsta i Josipa Webera iz Pitomače.¹⁹⁶

Bilo je i slučajeva oduzimanja pokretnina. Logor Đurđevac je tako u travnju 1942. tražio od kotarske oblasti da se roba pronađena kod Židova Bergera uz procjenu izruči logoru. Logor je zatražio izručenje benzina, pisac stolica, ormara, knjižnice sa ormarom, te četiri stolice.¹⁹⁷

Za 18. studenoga 1942. sazvana je sjednica izvršnog odbora Saveza napretkovih zadruga u Varaždinu na koju su pozvani i predstavnici logora u Đurđevcu. Tema je bila prodaja nacionaliziranih židovskih poduzeća, a među sedam poduzeća o kojima se tom prigodom raspravljalo četiri su bila iz Podravine. Radilo se o sljedećim poduzećima:¹⁹⁸

- Pavao Pichler – trgovina i mlin, Ždala;
- Antun Goldschmidt – trgovina mješovite robe, Novigrad Podravski;
- Ignac Goldschmidt – trgovina mješovite robe, Novigrad Podravski;

¹⁹¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Obavijest radi nepokretne i pokretne imovine vl. Braun Šandora, Đurđevac, 8. lipnja 1942., br. 41628/42.

¹⁹² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor Ferdinandovac, Izvještaj, 16. Kolovoza 1942., br. 89/42.

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ Isto.

¹⁹⁵ Zlata Živaković-Kerže, Podržavljenje imovine Židova u Osijeku u NDH, Časopis za suvremenu povijest, br. 3/2007, str. 106.

¹⁹⁶ Više u: Vladimir ŠADEK, Postupanje ustaškog režima s imovinom Židova i Srba u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941. - 1942.), Podravina (14/2015), br. 28, str. 5. – 16.

¹⁹⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Kotarskoj oblasti u Gjurgjevcu, Molba za benzin pisac stolica i stolci za ust.stan, 6. travnja 1942., br. 70/42.

¹⁹⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Savez napretkovih zadruga, Gospodarski odio Varaždin – Ustaški logor Đurđevac, 12. studenoga 1942.

- Julio Mayländer - trgovina mješovite robe i gostiona, Ferdinandovac.

Uz to što im se imovina oduzimala, od Židova su se tražile i donacije za ustaške potrebe. U prosincu 1942. je tako Židov Ernest Hirschler iz Podravske Sesvete (supruga mu je bila Hrvatica) bio pozvan u ustaški logor Đurđevac gdje je svjedočio o tome, te je zapisnički zabilježena njegova izjava.¹⁹⁹ Svjedočio je kako su predstavnici ustaškog pokreta u svibnju 1941. pozvali Židove da »dobrovoljno« prikupe 70.000 kuna za potrebe ustaškog logora. Židovi iz đurđevačkog kraja su se potom sastali i u skladu s imovinskim kriterijem izdvojili sljedeće iznose:²⁰⁰

- Ernest Hirschler iz Podravske Sesvete – 4.000 kuna;
- Julio Mayländer iz Ferdinandovca – 7.000 kuna;
- Otto Virjanić iz Virja – 25.000 kuna;
- Eduard Weiss iz Virja – 500 kuna;
- Šandor Braun iz Đurđevca – 10.000 kuna;
- Josip Berger iz Đurđevca – 10.000 kuna;
- Šandor Lichtner iz Đurđevca – 2.000 kuna;
- Josip Weber iz Pitomače - 5.000 ili 10.000 kuna;
- Edo Furst iz Pitomače – 5.000 ili 7.000 kuna;
- Eugen Schlesinger iz Pitomače – 10.000 kuna;
- Antun Grunfeld iz Đurđevca – 1.500 kuna.

Sakupljena je svota između 75.000 i 82.000 kuna, te je novac predan ustašama u Đurđevcu. Točan iznos te svote bilo je teško saznati jer su pojedini donatori ubrzo odvedeni u logore. Hirschler ističe i da su Židovi već i ranije prikupljali razne novčane i materijalne pomoći. Izvješće je potvrdio i Antun Grunfeld, koji se isto tako nije mogao sjetiti svih pojedinosti.²⁰¹

ORGANIZACIJA ŽETVE U LJETO 1942.

U vrijeme rata pitanje prehrane stanovništva ključan je element funkcioniranja svake zajednice, pa je tako bilo i u NDH. Osiguravanje namirnica za pasivna i ratom pogođena područja, te snabdijevanje vojske, prvenstveno se očekivalo od područja gdje je bilo dovoljno plodne zemlje koja je bila obrađena i gdje je poljoprivreda općenito dobro funkcionirala. Jedno od takvih područja bila je Podravina u kojoj se tijekom 1942. mnogo očekivalo od uroda žitarica. S obzirom na ratno stanje polja je valjalo zaštititi, kao i sam proces žetve.

U srpnju 1942. u kotarskoj oblasti u Đurđevcu je s temom organizacije žetve održan sastanak svih općinskih načelnika i gospodarskih povjerenika, uz prisustvovanje kotarskog predstojnika i logornika.²⁰² Zaključeno je da će svaka općina osigurati da se vršilicama nitko ne približava, te da će vlasnici strojeva osigurati po jednog radnika za čuvanje vršilica po noći kako na njima ne bi bila počinjena kakva šteta. Tražilo se i da Pripremna bojna i sami članovi ustaškog pokreta obavljaju stražu blizu lokacija gdje su se nalazile vršilice. Kako bi se čuvanje strojeva osiguralo od mogućih sabotaza, prisutni su se složili da je za cijeli logor bilo potrebno osigurati 150 pušaka s municijom. Oružje je trebalo biti podijeljeno članovima Pripremne bojne a nakon vršidbe ono bi bilo vraćeno stožeru. Od stožera se tražilo da se ovo žurno organizira jer osiguranje vršidbe bilo je prijeko potrebno.²⁰³ U dopisu koji je nakon sastanka đurđevački logor uputio taborima, naznačeno je da će se logor pobrinuti za oružje i

¹⁹⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapisnik sastavljen u uredovnici ustaškog logora Gjurgjevac, 3. prosinca 1942.

²⁰⁰ Isto.

²⁰¹ Isto.

²⁰² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, Vršačih strojeva i usjeva, prilikom vršidbe – čuvanje, 21. srpnja 1942., br. 182/42.

²⁰³ Isto.

dostaviti ga taborima ukoliko to bude moguće.²⁰⁴ No iz stožera je stigao sljedeći odgovor: »Naslovu se ne može udovoljiti uslijed pomanjkanja oružja.«²⁰⁵

Kotarska oblast je kasnije odredila da preko noći kod svake vršilice treba biti stalna straža od dvije osobe. Jednog stražara je trebalo dodijeliti općinsko poglavarstvo a drugog vlasnik stroja. Lokacije vršidbe je po noći trebala obilaziti i straža članova Pripreme bojne, kao i patrole oružnika.²⁰⁶

Logornik Matoničkin je tražio da svaka sumnjiva osoba koja bude noću zatečena bez odgovarajuće propusnice i isprave bude uhićena i saslušana, te dopraćena u kotarsku oblast ako se utvrdi da se radi o sumnjivcu »težeg karaktera«.²⁰⁷

Krajem srpnja 1942. se u vezi čuvanja žetvenih prinosa od partizana oglasio i stožer u Bjelovaru. Stožernik Pižeta je tražio da se na polja postave straže i da se pokošeno žito odmah prevozi na sigurna mjesta, prikladna za obranu. Na onim mjestima gdje nije bilo moguće organizirati urgentan prijevoz, trebalo je po danu osigurati ophodnje a noću zasjede.²⁰⁸

Pojavili su se i slučajevi da su se pojedine (ustašama) »nepoćudne osobe« po selima kretale u ustaškim odorama, pa je stožernik Pižeta odredio mjere za slučajeve špijunaže i zlouporabe ustaške odore. Određeno je da se u svakom mjestu legitimira svaki pojedinac u ustaškoj odori, bez obzira bilo vojnoj ili civilnoj. Od svakog se trebala tražiti osobna iskaznica ustaškog pokreta i provjeriti njegov identitet, te ako bi se pronašao pojedinac bez iskaznice i otvorene zapovijedi trebao je biti sproveden u Stožer. Odgovornost za pridržavanje svih uputa bila je na tabornicima, logornicima i zapovjednicima Pripreme bojne, koji su u slučaju propusta bili odgovorni stožeru.²⁰⁹

Tijekom žetve bilo je slučajeva da su i sami vojnici vraćani u sela radi što žurnijeg obavljanja žetve. Takav primjer bio je ustaša Josip Hontić iz Repaša, član ustaške Pripreme bojne koji je bio na službi u Grubišnom Polju. Hontić je bio vlasnik i upravljač jedine vršilice u tom selu, pa je zbirnik u Repašu Ivo Ivančan početkom srpnja 1942. tražio od stožera da se Hontića otpusti iz službe za vrijeme žetve kako bi vršidba počela prema planu oko 20. srpnja.²¹⁰ Preporuku za uvažavanje molbe dali su i tabornik Jaković iz Molvi te logornik Matoničkin.

Bilo je i slučajeva prijetnji. Tako su primjerice vlasti u Podravskim Sesvetama primile pismo u kojem su partizani prijetili paležom i ubojstvima dok se žito još nalazilo u polju. Tamošnji ustaški tabor smatrao je da je nužno organizirati stražu od oko 30 naoružanih osoba, jer uništenje žita ugrozilo bi prehranu stanovništva. U Podravskim Sesvetama se nalazilo 19 pripadnika Pripreme bojne pa se od logora tražilo pojačanje od još desetak ljudi. Samo poglavarstvo nije moglo organizirati stražu jer nije imalo oružje. No radi pomanjkanja oružja niti logor Đurđevac nije mogao pomoći Podravskim Sesvetama.²¹¹

Žetva 1942. bila je uglavnom ipak uspješno obavljena, pa je s državne razine za 15. i 16. kolovoza 1942. određena proslava Dana žetve. Bjelovarski stožer je tim povodom krajem srpnja izvijestio logore i tabore na svom području o planovima. Glavni ustaški stan je manifestaciju organizirao u suradnji s Državnim izvještajnim i promidžbenim uredom kako bi se pokazalo kako je žetva uspjela »...unatoč

²⁰⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom taboru – svima, Ustaške dužnosti prilikom vršidbe žitarica, 21. srpnja 1942., br. 181/42.

²⁰⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora« Bjelovar – Ustaškom logoru Đurđevac, 23. srpnja 1942., br. 3339/42.

²⁰⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Općinskom poglavarstvu 1-9, Vršidbe osiguranje, 22. srpnja 1942., br. 8069/1942. ; Oružničkoj postaji 1-5, 22. srpnja 1942., br. 8069/1942.

²⁰⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom taboru – svima, Ustaške dužnosti prilikom vršidbe žitarica, 21. srpnja 1942., br. 181/42.

²⁰⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 29. srpnja 1942., br. 234/42.

²⁰⁹ Isto.

²¹⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Mjesni ustaški zbir u Repašu – Tabor Molve – Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, 6. srpnja 1942.

²¹¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor Podr. Sesvete – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Poljskih usjeva i žetve očuvanje od uništenja, 19. srpnja 1942., br. 134-1942.

svih teških ratnih prilika, unatoč neprijateljske promičbe, paljenja žetve i vršaćih strojeva...²¹² Svi logornici, tabornici, njihovi pobočnici za promidžbu i zapovjednici pripremljenih bojnih dobiti su zadatak da zajedno s učiteljima, župnicima i drugima porade na tome da se Dan žetve organizira u svakom taboru. Seljaci su trebali na proslavu doći na seljačkim kolima obučeni u narodne nošnje, uz zastave, klasje i druge žetvene simbole. Ako je u pojedinim selima postojao žetveni običaj, isti se trebao izvesti na priredbi, a pjevačka društva su trebala tom prilikom pjevati narodne pjesme. O provedbi organizacije tabori su trebali izvijestiti višu razinu. Za 16. kolovoza predviđen je odlazak seljaka u Zagreb na prijem kod poglavnika Pavelića, te prisustvovanje svečanostima u čast radu hrvatskih seljaka. Seljaci su u Zagreb isto trebali poći u narodnim nošnjama, kao i drugi građani koji su za događaj imali propusnicu logornika. Za putovanje na proslavu skupine od minimalno 10 seljaka imale su pravo na povlasticu za vožnju, te su svi sudionici u Zagreb trebali stići u jutarnjim satima.²¹³

U Ustaškom stožeru »Bilogora« u Bjelovaru održan je 9. kolovoza sastanak svih ustaških dužnosnika s područja Velike župe s temom žetve i otkupa žitarica. Zapisnik i zaključci sa sastanka dostavljeni su taborima i logorima kako bi u skladu s time postupali. Zbog ratne situacije tražilo se davanje viškova za pasivne krajeve te »...našu hrabru ustašku i domobransku vojsku koja se bori na dva fronta.«²¹⁴ Prvim frontom smatrala se »...borba protiv partizana koji žele ugrabiti ovu našu samostalnost...«²¹⁵ a drugim frontom »...svjetsko bojište na kojem hrabri hrvatski dobrovoljci prenose staru slavu hrvatskog imena.«²¹⁶ Zato se od ustaških dužnosnika tražilo ozbiljno shvaćanje otkupa žitarica, kao i da seljacima pojašnjavaju da trebaju pridonositi koliko god je moguće jer »...jedino kroz samopriegor i vlastite žrtve moći će i nova Hrvatska ići pobjedonosno u Novu Europu.«²¹⁷

Već 14. kolovoza održan je u sjedištu Velike župe novi sastanak radi otkupa žitarica kojem su sudjelovali veliki župan Derviš Omerović, stožernik Stjepan Pižeta, ravnatelj ZEMPRO-a (Državna poslovna središnjica za zemaljske proizvode) i izaslanik Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu Stjepan Penić, župski povjerenik ZEMPRO-a Slavko Roša i nekolicina drugih službenika Velike župe koji su se bavili ovom problematikom.²¹⁸ Zaključeno je da se proizvođači pozovu na predaju utvrđenih kvota od 30, 40 i 60% vršidbom dobivenih količina, po odbitku ušura za vršilicu od 10%. Mali proizvođači sa posjedom do 30 jutara bili su djelomično izuzeti od ove odredbe zbog pokrivanja vlastitih potreba i sjetve. Oni koji su prema dnevniku vršidbe ovršili do 3 metrička centa žitarica potpuno su oslobođeni od predajne kvote, dok su proizvođači koji su dobili od 3 do 5 metričkih centi žitarica oslobođeni obvezne predajne kvote od 30% ako su u domaćinstvu imali više od šest članova. Svi ostali koji su prema dnevniku vršidbe dobili više od pet metričkih centi bili su dužni predati određenu kvotu bez obzira na broj članova domaćinstva. Ukoliko bi kod pojedinaca kasnije bio utvrđen predani manjak u odnosu na predviđene kvote, razliku su bili dužni nadomjestiti iz priroda kukuruza. Ako bi pak kod pojedinaca ostvarene količine i nakon predaje određenog viška premašivale njihovu vlastitu potrebu, taj višak su bili dužni prodati. Logori i tabori su trebali sastaviti popise proizvođača prema određenim kriterijima te pratiti stanje na terenu, dok su ustaške postrojbe trebale pomoći vlastima i ZEMPRO-u u postupku predaje žitarica. Ustaška vojnica je trebala dati osiguranje prilikom prijevoza prikupljene robe u skladišta.²¹⁹

²¹² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica Svim logorima svim taborima, 29. srpnja 1942., br. 3182/42.

²¹³ Isto.

²¹⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora« u Bjelovaru – Svima logorima svima taborima, 14. kolovoza 1942., br. 3675/42.

²¹⁵ Isto.

²¹⁶ Isto.

²¹⁷ Isto.

²¹⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapisnik sastanka u Velikoj župi Bilogora održanog dne 14. VIII. 1942. U predmetu otkupa žitarica, 14. kolovoza 1942.

²¹⁹ Isto.

Logor Đurđevac i tabori na tom području obaviješteni su o ovim zaključcima okružnicom 20. kolovoza 1942.²²⁰ S razine Velike župe prema logoru Đurđevac je prosljeđena naredba da se radi ishrane vojske i stanovništva seljaštvo uputi na predaju viškova žita najkasnije do 12. rujna.²²¹

Da su vlasti imale pune ruke posla s prisilnim otkupom viškova potvrđuju dopisi općinskog poglavarstva i ustaškog logora u Đurđevcu početkom prosinca 1942. Poglavarstvo je prvo tražilo od logora da se općinski blagajnik Leon Golub i općinski službenik Đuro Petrović oslobode od držanja noćne straže. Pojašnjenje je bilo da njih dvojica nakon noćne straže trebaju raditi u uredu, te da je opseg poslova na kraju godine još više povećan zbog općinskih računa i proračuna.²²² Logornik Matoničkin je potom 10. prosinca zapovjedniku Pripreme bojne u Đurđevcu uputio dopis u kojem se navodi da posla oko prisilnog otkupa i drugih žurnih odredbi ima prilično, te je zato određeno da se Golub i Petrović oslobode od noćnih straža dok ne prođu poslovi oko završavanja godišnjih knjiga, računa i proračuna.²²³

ISPITIVANJE PORIJEKLA IMOVINE

Dopisom u prosincu 1941. veliki župan Velike župe Bilogora Derviš Omerović upoznao je kotarske oblasti kako je radi ispitivanja porijekla imovine i oduzimanja imovine stečene za nedopušten način, temeljem Zakonske odredbe od 30. kolovoza 1941., ustrojeno »Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine«. Navedeno Povjerenstvo je imalo pravo svakog stanovnika pozvati da prijavi stanje i porijeklo svoje imovine i svojih članova obitelji. Kako je pojasnio župan to se radilo jer je među (općinskim) činovnicima bilo onih koji su svoj položaj zlorabili za osobno bogaćenje (posebno u vrijeme rata 1914. – 1918.). Tražilo se zato ispitivanje porijekla imovine umirovljenih činovnika i onih koji su dali otkaz ili su otpušteni. Za svakog činovnika za kojeg bi se posumnjalo da posjeduje imovinu koja je stečena na nedopušten način trebalo je podnijeti prijavu Državnom povjerenstvu. Sva ispitivanja trebalo je raditi u suradnji ustaških dužnosnika. Tražilo se isto tako da ova ispitivanja nemaju preveliki publicitet, kako se ne bi dogodilo da dođe do denunciranja činovnika od strane pojedinaca radi osobne netrpeljivosti.²²⁴

V.d. logornika Ivan Posavec prijavio je početkom 1942. Državnom povjerenstvu osobe za koje se smatralo da su u kratkom razdoblju na sumnjiv način došle do imovine, te je tražio istragu o načinu stjecanja imovine. Prijavljeni su trgovac kožom Dragutin Vrhovski iz Đurđevca, dr. Marijan Sabolić iz Đurđevca, trgovac Martin Plazek i trgovac Tomo Orešković.²²⁵ Prema Posavčevom tumačenju Vrhovski je bio trgovac kožom i postolar koji nije imao ništa te se obogatio na parnicama s ljudima, Sabolić je ljudima oduzimao zemlju, Plazek je do imovine je došao na nejasan način, dok je Orešković imao dvije kuće u Đurđevcu i jednu u Zagrebu.

²²⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora« – Svima logorima svima taborima, 20. kolovoza 1942., br. 3698/42.

²²¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logoru Gjurgjevac, 3. rujna 1942., br. 3792/42.

²²² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinsko poglavarstvo Gjurgjevac – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Oprost od noćnih straža, 2. prosinca 1942.

²²³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Zapovjedniku pripreme bojne ust. tabora Gjurgjevac, Gjurgjevac, 10. prosinca 1942., br. 412/42.

²²⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinski činovnici – Kotarskoj oblasti – svima, Ispitivanje podrijetla imovine, Bjelovar, 31. prosinca 1941., br. 4593-1941.

²²⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Đurđevac – Državnom povjerenstvu za ispitivanje podrijetla imovine, Upozorenje za dolje navedene osobe koje su na sumnjiv način došle do imovine, Gjurgjevac, 16. ožujka 1942., br. 37/42.

Općinsko poglavarstvu Đurđevac dostavilo je kasnije logoru podatke o imovini dr. Marijana Sabolića, trgovca Martina Plazeka, trgovca kožom Dragutina Vrhovskog i vlasnika mlina Šandora Brauna.²²⁶ Iste podatke je od logora tražilo i Državno povjerenstvo za ispitivanje porijekla imovine.²²⁷

Državno povjerenstvo za ispitivanje porijekla imovine tražilo je u dva navrata od logora u Đurđevcu ispitivanje porijekla imovine i za umirovljenog općinskog bilježnika Ljubomira Japića.²²⁸ Logornik Matoničkin je upit prosljedio u tabor Kalinovac. Tražio je da se ustanovi da li je Japić živio previše raskalašeno, da li je trošio na gozbe, pijačevanje, kartanje i slično, da li je svoj politički položaj koristio kako bi na nedozvoljen način stjecao imovinu, te da li je kao činovnik u općini od stranaka primao honorar ili mito.²²⁹

Državno povjerenstvo tražilo je od logora u Đurđevcu ispitivanje porijekla imovine i za umirovljenog općinskog blagajnika u Pitomači Šimu Demšića.²³⁰ Kotarski predstojnik Milan Mrkalj izvijestio je u studenom 1942. Državno povjerenstvo o situaciji za Demšića. On je na području Pitomače, Špišić Bukovice i Virovitice posjedovao 59 rali zemlje, tri kuće i gospodarske zgrade, te dva vinograda i dvije klijeti. Čak 52 rali zemlje imao je u Križnici preko Drave, a ovu zemlju je zajedno s gospodarskom zgradom i kućom u Virovitici kupio 1934. za 100.000 dinara. Mrkalj konstatira da je Demšić svu navedenu imovinu stekao tijekom 20 godina službe u Pitomači iz koje je umirovljen 1939. Ništa od nekretina nije naslijedio, pa je postojala sumnja da je imovinu stekao na nedopušten način, jer njegova primanja nisu bila dovoljna za kupnju tolikih dobara.²³¹

Logornik Matoničkin je nakon provedene istrage u veljači 1943. podnio izvješće Državnom povjerenstvu o načinu stjecanja imovine za Vrhovskog, Plazeka i Sabolića.²³²

Za Vrhovskog se u izvješću navodi da je bio spretan i sposoban trgovac čija se imovina povećavala jer je bio štedljiv i škrt, te se nije ničim razbacivao. Za njega je radilo 5-6 pomoćnika, a robu je odvozio na sajmove gdje je obično imao najveći šator. No logornik ističe mišljenje da je Vrhovski na nedostojan način došao do imovine parničanjem s malodobnicima kojima je bio skrbnik. Vrhovski je u suvlasništvu imao dvije kuće i oko 6 rali zemlje.²³³ O načinu bogaćenja Vrhovskog je Državno povjerenstvo tražilo dodatna pojašnjenja još i sredinom 1942. Na to je Matoničkin mjesec dana nakon preuzimanja dužnosti utvrdio kako je teško utvrditi točno stanje, jer mnogi su prigovarali za njegovo bogaćenje, no nitko nije naveo konkretne činjenice koje bi ukazale da je do doga došlo na nepošten način. Logornik tada ističe da je Vrhovski imao »...židovski trgovački duh, te je na razne načine i trikove, kao i mnogi slični mu, sticao malo i prenaplo imetak.«, očito na taj režimu prihvatljiv (ksenofoban) način ističući njegove sposobnosti u poslu kojim se bavio ali i sumnju na nezakonitosti koje se nisu mogle dokazati.²³⁴

²²⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinsko poglavarstvu Đurđevac – Ustaškom logoru Đurđevac, 10. IX. 1942., br. 883/42.

²²⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine u Zagrebu – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 7. listopada, 1942., br. 212-1941.

²²⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine u Zagrebu – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 17. studenoga, 1942., br. 154-1942. ; 8. listopada 1942., br. 154 – 1942.

²²⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom taboru Kalinovac, 20. listopada 1942., br. 290/42. ; Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Zagreb, 20. kolovoza 1942., br. 154-1942.

²³⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine u Zagrebu – Ustaškom logoru Djurdjevac, 17. studenoga, 1942., br. 185-1942.

²³¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac – Državnom povjereničtvu za ispitivanje podrijetla imovine, Obćinski činovnici ispitivanje podrijetla imovine, Gjurgjevac, 10. studenoga 1942., br. 2.taj. 1942.

²³² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Đurđevac – Državnom povjerenstvu za ispitivanje podrijetla imovine, Dr Marijan Sabolić i dr. ispitivanje podrijetla imovine, Gjurgjevac 3. veljače 1943., br. 266/42.

²³³ Isto.

²³⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Đurđevac – Državnom povjerenstvu za ispitivanje podrijetla imovine, Gjurgjevac, 13. srpnja 1942., br. 212/42.

Prema izvješću u veljači 1943. Martin Plazek je posjedovao kuću i rali zemlje. Logornik navodi da je bio sposoban trgovac koji je svaku priliku znao iskoristiti za svoj posao. Nakon 1. Svjetskog rata imao je trgovinu u Nišu, te se vratio u Đurđevac s priličnim kapitalom i otvorio trgovinu. Oženio se konobarijom koja mu je u miraz donijela 100.000 dinara, 5 rali zemlje i kuću. Svoj kapital je oplemenjivao i tijekom godina stjecao još veće bogatstvo.²³⁵

Odvjetnik Marijan Sabolić u Đurđevcu je imao kuću i okućnicu, a u Virju je zajedno s bratom Brankom (učiteljem) bio u suvlasništvu ciglane sa zgradama, 2 kuće, 11 rali plodne zemlje i 40 rali neplodnog pijeska na području općine Kloštar. Imao je nešto imovine koja se nije vodila na njega, kao npr. vilu s vinogradom i nekoliko posjeda u drugim općinama. Matoničkin ga smatra vrlo sposobnim odvjetnikom koji niti jednu stranku nije odgovarao od suđenja, pa makar bila i u krivu. Često je do imovine seljaka dolazio pravnim smicalicama koristeći neukost seljaka i rupe u pravosudnom sustavu, te ga je stanovništvo zbog pohlepe i bezosjećajnosti zamrzilo. Sabolić stečenu imovinu obično nije prepisivao na svoje ime, već je zemljište ili prodao ili prepisao na ime svojih rođaka. Matoničkin isto ističe da je Sabolić svake godine na mjesec dva odlazio u inozemstvo, ali ne da se sastane s emigrantima i pomogne ustaškoj emigraciji, već da je obilazio ljetovališta i kupališta Italije i Francuske. Logornik je primijetio da se Marijan Sabolić u vrijeme NDH prikazivao kao veliki Hrvat i da je iza svog hrvatstva skrivao svoja nedjela. Isto tako je smatrao da pravi Hrvat ne može biti netko tko je na svakom koraku izrabljivao narod i tjerao ga sa njegovog zemljišta. Nakon što je saznao da se preispituje porijeklo njegove imovine, Sabolić je došao u đurđevački ustaški logor te je Matoničkinu pojašnjavao da je na pravilan način stjecao imovinu. Kazao je kako vrijednost njegovog imetka iznosi oko milijun kuna, što nije mnogo za zaraditi tijekom 20 godina odvjetničkog rada. No Matoničkin mu je dao do znanja da je kao »sin hrvatske Podravine« trebao raditi kao Ivša Lebović u bjelovarskom kraju, koji je kao HSS-ovac bio narodni pravni savjetnik i podizatelj narodne svijesti, te da bi ga tada i narod Podravine više cijenio. Logornik je konstatirao da je potrebno preispitati sve parnice koje je Sabolić vodio, ali isto tako i da je njegov bratić Vladimir Sabolić veliki župan, pa je ovaj uvjeren da mu se ne može ništa dogoditi.²³⁶

Od 1921. do 1941. Marijan Sabolić bio je nastanjen u Podravini (Virju i Đurđevcu), a od listopada 1941. imao je boravište u Zagrebu. Između 1918. i 1921. živio je u Zagrebu, Parizu i Londonu. Sabolić se oženio 1939. u dobi od 44 godine s Nedom Landikušić (ranije udana Turina), s kojom je 1940. dobio kćer Maju.

On je na zahtjev ustaških vlasti podnio u veljači 1943. iscrpno izvješće o svom imovinskom stanju i načinu stjecanja svog bogatstva, u kojem je pobrojana i suprugina imovina.²³⁷ Pobrojao je stanje svoje imovine na dan 1. prosinca 1918. i naknadno stečene imovine. Uz razne druge transakcije važno je istaknuti njegov ulazak u vlasništvo Hrvatske štedionice Virje 1924., čije je dionice kupio od Prve hrvatske štedionice za 267.300 dinara (891 komad po 300 dinara). Do 1926. postao je jedinim vlasnikom štedionice. Na ime štedionice Sabolić je 1924. godine na javnoj dražbi kupio ciglanu u Virju za 80.000 dinara. Usporedno s poslom sa štedionicom i ciglanom razvijao je i svoj odvjetnički ured u Đurđevcu, koji je otvoren 1923. te je bio među dva takva najuspješnija ureda u Đurđevcu. Godine 1928. kupio je i ogranak štedionice u Đurđevcu za 125.000 dinara, te je u njenim prostorima nastavio poslovanje štedionice i svog odvjetničkog ureda. Poslove u Virju pomagao mu je voditi brat Branko, učitelj, a njegova sestra Ida Simon bila je državna službenica. Ističe da je godinama dobro zarađivao i da nije rasipao imetak, a da je privatna druženja imao u roditeljskoj kući u Virju te da je taj posjed bio u stanju hraniti cijelu obitelj i njega. Tako mu je tako ostala cijela zarada od poslova i mogao ju je ulagati u Hrvatsku štedionu d.d. u Virju. Sabolić ističe da glavnina vrijednosti njegove imovine (nekretnine Hrvatske štedionice i sama štedionica) potječe od imetka njegovog oca. Pravda se da su s druge strane njegovi kolege odvjetnici krenuli od nule i da su s godinama stekli puno vrijedniju imovinu. Ističe npr.

²³⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Đurđevac – Državnom povjerenstvu za ispitivanje podrijetla imovine, Dr Marijan Sabolić i dr. ispitivanje podrijetla imovine, Gjurgjevac 3. veljače 1943., br. 266/42.

²³⁶ Isto.

²³⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Dr. Marijan Sabolić – prijava o stanju i podrijetlu cjelokupne imovine, 17. ožujka 1943.

da su samo dvije kuće odvjetnika Bože Becka u Zagrebu bile vrijednije nego njegova cijela imovina.²³⁸

Uz navedena dobra, Sabolić je u općini Kloštar Podravski (Kozarevac i Prugovac) posjedovao 18 jutara zemlje kao i zidanu klijet sa zgradom.²³⁹ U Virju je u suvlasništvu s bratom Brankom Sabolićem (uz ciglanu) u posjedu imao dvije kuće, te oko 12 rali zemljišta.

U dosjeu o ispitivanju porijekla imovine nalazi se nepotpisani dokument (označen samo pozdravom »Za dom spremni«) u kojem su pobrojani pojedinci iz Prugovca koji su »morali prisilno prodati svoje čestice dr. Marijanu Saboliću.«²⁴⁰ Radilo se o sljedećih 14 osoba: Josip Senčan stariji, Stjepa Tratnjak, Vinko Šogorić, Bartol Gašparov, Lovro Šogorić, Andro Jankov, Lovro Funtak, Roza Furdić rođena Marovič, Ivan Belec kbr. 87, Ivan Božin stariji, Martin Šantek, Mara Kovačić rođena Božin, Franjo Bruslač i Mato Antolovič.

Slučajno ili ne, dopis iz ožujka 1943. o prijavi i stanju podrijetla imovine za Vrhovskog, Plazeka i Sabolića posljednji je sačuvani akt potpisan od strane Gjüre Matoničkina na mjestu logornika Ustaškog logora Đurđevac. Koliko je njegova istraga o porijeklu imovine pojedinaca među kojima je bio i Marijan Sabolić imala utjecaja u tome, a imajući u vidu da je njegov bratić Vladimir Sabolić od prosinca 1942. bio veliki župan Velike župe Bilogora, možemo samo nagađati.

ZAKLJUČAK

U ovom radu pokušao sam temeljem novih neistraženih izvora opisati događaje na razini Ustaškog logora Đurđevac tijekom ratne 1942. godine, kad mu je na čelu bio logornik Đuro Matoničkin iz Virja. Rad je svojevrsna dopuna knjige *Podravina u drugom svjetskom ratu i poraću (1918. -1948.)* objavljene 2017. Zahvaljujući građi koju je sačuvao sam Đuro Matoničkin, a sada je u vlasništvu Miroslava Pisačića iz Virja, došao sam do novih spoznaja o događajima u đurđevačkoj Podravini tijekom 1942. koje u ovom radu navodim, te se nadam da će ovaj članak biti od pomoći prilikom budućih istraživanja razdoblja Drugog svjetskog rata na području sjeverne Hrvatske.

Đuro Matoničkin postaje logornikom za kotar Đurđevac u svibnju 1942. Na toj poziciji mijenja Ivana Posavca, nasilnika koji se istaknuo represivnom politikom prema stanovništvu te je pridonosio i sukobima među samim ustašama u đurđevačkom kraju. Đurđevački ustaše su od samih početaka NDH bili podijeljeni između pristaša Vladimira Sabolića i Adolfa Slunjskog, te su sukobi u njihovim redovima slabili i samu organizaciju, čega je viša razina bila svjesna. Posavec je pripadao Sabolićevoj struji, koji je već u ljeto 1941. napustio Đurđevac zbog preuzimanja dužnosti župana u Brodu na Savi. Uz to što je zbog svojih postupaka postao omražen među narodom Posavec je napadao i saborskog zastupnika Slunjskog, pa je na čelo đurđevačkog logora postavljen Matoničkin.

Đuro Matoničkin kao logornik suočio se s brojnim administrativnim i kadrovskim izazovima koje je nastojao rješavati, kojima se njegov prethodnik očito nije bavio, a vrlo vjerojatno je bio i imenovan da kao pouzdan birokrata stvari dovede u red. Uvjeti za to nisu mu bili osigurani u dovoljnoj mjeri, a niti je od strane stožera dobivao neku potporu, a još k tome je profesionalno bio zaposlen u kotarskoj upravi pa mu je funkcija u logoru bila volonterska. Na upozorenja da mu se položaj profesionalizira nije bilo reakcija, pa je i zahvaljujući tome u startu bio onemogućen u radu. U kratko vrijeme svog djelovanja, u sjeni ratnih zbivanja, nije mogao puno ni učiniti da se funkcioniranje logora i tabora na đurđevačkom području organizacijski unaprijedi.

Matoničkin je nedvojbeno vjerovao u ustašku ideju i bespogovorno je slijedio stavove ustaškog vodstva, no naivno je vjerovao u drugačiji smjer države od one u koju se NDH pretvorila. Njegova želja je hrvatska samostalnost i on je bilo uvjeren da je to zbilja ostvareno, te on želi da ustaše budu prihvaćene među narodom ali da se oni sami prema tom narodu prijateljski odnose. No kada piše o narodu on

²³⁸ Isto.

²³⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinsko poglavarstvo Virje – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 3. rujna. 1942., br. 6804/1942.

²⁴⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Popis imena i prezimena ljudi koji su morali prisilno prodati svoje čestice Dr. Marijanu Saboliću.

spominje jedino Hrvate, što govori o njegovoj isključivosti jer NDH je ipak bila višenacionalna državna tvorevina. No s njegove pozicije to nije bilo toliko razvidno budući da su u đurđevačkoj Podravini Hrvati bili velika većina.

Sačuvani spisi iz svakodnevnog rada Ustaškog logora Đurđevac zorno prikazuju po kojim je principima NDH kao državna zajednica funkcionirala. Za svaku eventualnu suradnju s vlastima, zaposlenje, putovanje, boravak na nekom području, napredovanje, vojna pitanja i sl. trebala je (ili bila poželjna) potvrda ili preporuka ustaškog logora da je dotični dobrog političkog ponašanja i da se nije ogriješio o interese NDH. Stanovnici su od logora tražili i podršku za otpuštanje iz zatočeničkih logora i oprost od kojekakvih kazni. Dakle za sva javna pitanja nužno je bilo imati ustašku podršku i to dovoljno govori kakve su bile slobode i prava svakog prosječnog stanovnika hrvatske nacionalnosti u NDH. Srbi, Židovi i Romi, kao i Hrvati protivnici režima, u NDH su pretvoreni u građane drugog reda, te se o njihovim pravima u ovom kontekstu ne može niti raspravljati.

Kadrovi postavljeni po stranačkom ključu na razne funkcije na lokalnoj razini u đurđevačkoj Podravini bili su često jako loši, te se i sami dužnosnici žalili na njihov rad, pa dolazi i do smjena. Kod promjena dužnosnika sredinom 1942. već se traže odgovorniji i ugledniji kandidati koji nisu skloni porocima.

Ustaški čelnici nastojali su povećati podršku stanovništva, pa su na đurđevačkom području sredinom 1942. organizirani političko-gospodarski sastanci diljem kotara. Uz promjenjivu posjećenost stanovništva, ovi sastanci nisu rezultirali povećanjem podrške Podravaca ustaškom režimu. Dapače, ona je 1942. bila znatnije manja nego na početku NDH zbog genocidne i represivne ustaške politike, a još je više postala omražena nakon uhićenja pučkog tribuna Mihovila Pavleka Miškine.

Popularizacija ustaške ideje i ispravnosti državnog smjera NDH nastojala se postići promidžbenim djelovanjem među stanovništvom. Koristile su se razne propagandne metode poput izdavanja i raspacavanja ustaških tiskovina i knjiga i izlaganja fotografija s fontova. Tiskovine su adresirane na velik broj pretplatnika, no pretplata se nije plaćala redovito pa se podmirivanje duga tražilo od samog logora. Tražile su se i lokacije za prikaz propagandnih filmova na terenu, što je u tim godinama bilo najefektnije u promidžbenom smislu, no ne treba zanemariti ni emitiranje vijesti putem krugovala. Opasnost vlastima u promidžbenom smislu bile su tiskovine koje su raspacavali komunisti, te krugovalne stanice saveznika. Vlasti su zbog toga imale popis svih vlasnika krugovala u kotaru. Organizacijom velikih manifestacija, kao što je npr. obljetnica osnutka NDH, pokušavala se među narodom pokazati snaga i veličina NDH. No i sami đurđevački ustaše u dokumentima prikazuju da ovo obilježavanje nije proteklo u planiranoj masovnosti, za što se optužuje svećenstvo koje se nije u dovoljnoj razini angažiralo za interese NDH.

Dokumentacija iz zbirke Miroslava Pisačića značajno nam dočarava uvid u funkcioniranje ustaške Pripreme bojne i druga vojna pitanja na đurđevačkom području. Po preuzimanju pozicije logornika Matoničkin je Pripremu bojnu dočekao u prilično lošem stanju, slabo opremljenu i nenaoružanu. To se nastojalo s vremenom popraviti, no pokazalo se da priprema nije u stanju braniti područje od organiziranja vojne postrojbe. Posebno je to došlo do izražaja tijekom partizanskog napada na Kloštar Podravski i Pitomaču u rujnu 1942.

Problem je bila i nedisciplina i samovolja pripadnika Pripreme bojne. Podravci su ustašku pripremu doživljavali kao nišu zahvaljujući kojoj će izbjeći odlazak na teren ili druge frontove. Postojala je obaveza davanja straže u drugim područjima no mnogi pripadnici Pripreme bojne to su nastojali izbjeći i nisu se odazivali. Zapovjedništvo je to pokušalo spriječiti prijetnjama da će pojedinci biti otpušteni iz pripreme i upućeni kao domobrani na bojišta u ratom zahvaćena područja. Ustaške vlasti obećavale su brojne pogodnosti i povlastice za sve koji se uključe u njihove vojne postrojbe, a mnogima je i to bila motivacija za pristupanje u redove ustaške vojnice.

Samovolja pojedinih uniformiranih ustaša očitovala se u samovoljnom maltretiranju stanovnika, ali i u miješanje u poslove vlastitih upravnih vlasti. Takve situacije vezivale su se uz pojedince koji su sebe smatrali zaslužnima za ustašku stvar ili su pak imali duži staž u ustaškoj organizaciji, bilo da su bili u emigraciji ili su pripadali grupacijama koje su prije rata bile suprotstavljene tadašnjem režimu. Ovakvi pojedinci nisu ozbiljno prihvaćali autoritet struktura vlasti NDH, pa niti onih u samom ustroju ustaške

organizacije ako po njihovom kriteriju nisu zaslužili poštovanje. Samovolju su ustaški čelnici na višim razinama osuđivali ali se nasilnike na đurđevačkom području (primjerice skupinu oko Ivana Posavca) uglavnom nije sankcioniralo.

Iako u manjoj razini nego u drugim krajevima, đurđevačko područje u vrijeme NDH nije bilo lišeno rasnih progona. U vrijeme logornika Đure Matoničkina zabilježeni su primjeri nacionalizacije i prodaje židovskih poslovnih objekata, ali i oduzimanja pokretnina i skupljanja prisilnih donacija za potrebe ustaša.

Najznačajniji primjer ratnog sukoba tijekom 1942. na ovom je području uspješan napad partizana na Pitomaču i Kloštar Podravski u rujnu 1942. Ova akcija razotkrila je sve slabosti vojnih snaga NDH na ovom području, a posebno činjenicu da Pripremna bojna (zajedno s domobranskim jedinicama u okolnim gradovima) nije u stanju štititi ovaj prostor od partizana. To se naročito vidjelo tijekom 1943. kad je sve učestalije dolazilo do napada na željezničku infrastrukturu u Podravini. Spomenuti partizanski napad nije doprinio značajnijem naoružavanju Pripremljene bojne, no zato je pridonio strahu od novih napada i novoj represiji nad stanovništvom.

Vlasti su u ljeto 1942. poduzimale velike napore kako bi se osigurala uspješna žetva, što je u ratom zahvaćenoj zemlji bilo vrlo bitno zbog pitanja prehrane. U tome je značajna uloga bila namijenjena Pripremljenoj bojni i drugim pripadnicima ustaške organizacije koji su davali stražu. Problem je predstavljala slaba opskrbljenost oružjem i municijom, no osim manjih incidenata žetva je na đurđevačkom području uspješno obavljena, što je obilježeno proslavom dana žetve. U ovim kriznim uvjetima podravskim seljacima zasigurno nije bilo drago što su bili dužni dio žita po određenim kvotama predati vlastima, no to se nije moglo izbjeći jer valjalo je napuniti skladišta za opskrbu ratnog stroja.

Đuro Matoničkin angažirao se u aktivnostima ispitivanja porijekla imovine, kojima je »Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine« preispitivalo imovinu stečenu do 1941. Nastojalo se ispitati da li je imovina određenih pojedinaca stečena na nedopušten način. Prijave nekolicine pojedinaca iz đurđevačkog kotara krenule još početkom 1942. a Matoničkin je nakon preuzimanja dužnosti taj rad nastavio. Ponajviše je bio istražen predmet odvjetnika Marijana Sabolića iz Đurđevca, brata Vladimira Sabolića, koji je u prosincu 1942. došao na dužnost velikog župana župa Bilogora. U izvješću Državnom povjerenstvu iz ožujka 1942. Matoničkin je prilično kritički oštro iznio pojedinosti o tome kako je Sabolić stjecao imovinu. Vjerojatno je i odlazak Matoničkina s mjesta logornika imao veze s time, s obzirom da je to bio posljednji sačuvani dokument koji je Matoničkin kao logornik potpisao. Đuro Matoničkin postao je logornikom umjesto Posavca, koji je bio pouzdanik Vladimir Sabolića, pa je iznošenje optužbi protiv njegovog brata bilo previše da bi ga se podržavalo na poziciji logornika.

LITERATURA

1. Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zbirka Đure Matoničkina, 1941. – 1943.
2. Hrvatski državni arhiv - HDA, 01.1561 : Fond Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske 1945-1987. (SDS RSUP SRH), 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac
3. Zvonimir DESPOT, Vrijeme zločina, Zagreb : Slavonski Brod, 2007.
4. Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše i Nezavisna država hrvatska 1941. – 1945., Zagreb, 1977.
5. Davor MARIJAN, Između želje i stvarnosti: ustaša u boju odori, ČSP, br. 2/2018., str. 340-341. (337-362).
6. Vladimir ŠADEK, Djelovanje i tragična sudbina Mihovila Pavleka Miškine u vrijeme Drugog svjetskog rata, Mihovil Pavlek Miškina : život i djelo : Zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka, Koprivnica, 2020., str. 155-173.
7. Vladimir ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), Koprivnica, 2017.
8. Vladimir ŠADEK, Postupanje ustaškog režima s imovinom Židova i Srba u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941. - 1942.), Podravina (14/2015), br. 28, str. 5. – 16.
9. Vladimir ŠADEK, Prva veća pobjeda antifashiističkih snaga u Podravini: napadačka akcija na Pitomaču i Kloštar Podravski 1942., Podravski zbornik 45, Koprivnica, Muzej grada Koprivnice, 2019., str. 53. – 60.
10. Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Podržavljenje imovine Židova u Osijeku u NDH, Časopis za suvremenu povijest, br. 3/2007, str. 97-116.

SUMMARY

This paper, based on an unprocessed source, provides an overview of events in the Ustasha camp Đurđevac during 1942 and early 1943. This is the period when the camp was headed by Đuro Matoničkin from Virje, and a few months before he became camp commander. Thanks to Đuro Matoničkin, the original material used in this work has been preserved, since it is his legacy that he preserved in the attic. This collection of documents was found by Miroslav PISAČIĆ from Virje several decades after Matoničkin's death, and it is in his possession. The collection consists of unique documents of the Ustasha camp Đurđevac that have not been preserved anywhere else, and their processing complements previous research on the turbulent times of the Second World War in the area of Đurđevac region of Podravina. In addition to the administrative functioning of the camp, the paper explains the complex relations within the Ustasha organization, details of the Preparatory Battalion and events caused by the danger of war, propaganda activities of the rulers, harvest organization, repressive behavior of Ustashes, and the process of examining the property origins of wealthier individuals.